

מדיניות האוניברסיטה העברית לשמירת מעמדה הבלעדי: השלוחות בתל-אביב (1950-1970)

מאת

נחום גרוס
האוניברסיטה העברית בירושלים

תקציר

בראשית ימי המדינה הייתה האוניברסיטה העברית במשבר חמור, שנבע מצד אחד מאבדן הקריה בהר הצופים והצמצום החרף בתרומות מחו"ל, ומהצד האחר מההתנגדות החרפה של בן-גוריון וממשלתו למבנה ולהתנהלותה של האוניברסיטה – התנגדות שהמשיכה את העימותים והניגודים הפוליטיים מורשת תקופת המנדט – ושאיפתו להכפיף את מערך ההשכלה הגבוהה והמחקר למרותם המוחלטת.

האוניברסיטה הצליחה לשנות את יחס הממשלה, לקבל תמיכה תקציבית משמעותית ואף הקצאת קרקע לקריה חדשה במקום הרצוי לה, מבלי לוותר על עצמאותה הפורמאלית. זאת בזכות ההעמדה בראשה (כנשיא ורקטור) של איש מדע שהיה מקובל על בן-גוריון וגם בעל כושרי ניהול וביצוע ויכולת פוליטית, וצרוף נציגי הממשלה למוסדות שלטונה.

אולם במדיניותה לשמירת מעמדה הבלעדי כאוניברסיטה היחידה במדינה, שקולגיים המכשירים לתואר ראשון בלבד כפופים לה, לא הצליחה האוניברסיטה העברית למרות תקופה ממושכת של תמרונים פוליטיים וארגוניים. תכליתם העיקרית של אלה הייתה מניעת כינונה של אוניברסיטה עצמאית (מתחרה) בתל-אביב, כשאיפת ראשי עירייתה ומפלגת הציונים הכלליים.

צעד מרכזי במאבק זה היה המיזוג של "בית הספר הגבוה למשפט וכלכלה" בתל-אביב לתוך האוניברסיטה העברית, והפיכתו לסניף התל-אביבי של הפקולטות למשפטים ולמדעי החברה. בית הספר הגבוה נוסד ב-1935 והתפתח מאוד מאז קום המדינה, אבל עתה חשש מהעדר הכרה בתארו על-ידי "המועצה להשכלה גבוהה" שהוקמה ב-1958. "השלוחות" המשיכו בגידול המהיר במספר התלמידים והיו במובנים רבים הצלחה. אבל מאז 'כבשה' מפא"י את השלטון בעיריית תל-אביב השתנה המערך הפוליטי ונפתחה הדרך לפיתוחה של אוניברסיטת תל-אביב. בסופו של דבר פיתוח זה, התמיכה הממשלתית והציבורית בו, וכן הקשיים בהמשך תחזוקתן של השלוחות כפו על האוניברסיטה העברית לוותר על סניפה התל-אביבי.

ייתכן מאוד שהתנהלות יותר נבונה וראייה יותר מפוקחת של הנסיבות היו מאפשרות לאוניברסיטה העברית לתרום את תרומתה להוראת המשפטים והכלכלה בתל-אביב בלי שליטה ואחריות מנהלית ותקציבית, והיו חוסכות לה הוצאות ומאבקים פנימיים ממושכים וכואבים.

מדיניות האוניברסיטה העברית לשמירת מעמדה הבלעדי: השלוחות בתל-אביב (1950-1970)*

1. מבוא

בראשית ימי המדינה נחלשה האוניברסיטה העברית [להלן א"ע] מבחינה תקציבית עקב הצטמצמות זרם התרומות מחו"ל ואבדן קמפוס הר הצופים והפכה לסמוכה על שולחן הממשלה. לכן, ונוכח ניסיונות דוד בן-גוריון להכפיף את מערך ההשכלה הגבוהה והמחקר האקדמי למרותו המוחלטת של ראש ממשלת ישראל – כמתבטא בהצעת החוק למוסדות ההשכלה הגבוהה משנת 1952 – נאבקה א"ע לא רק על עצמאותה ועל התבססותה התקציבית אלא גם על ההכרה בהיותה האוניברסיטה היחידה במדינה, שמקומה בירושלים.¹

בפן אחד של המאבק הזה השיגה א"ע את מטרותיה, על-ידי סיכול הצעות חוק מהסוג 'המסוכן' לאקדמיה כולה ועל-ידי מינוי נשיא-רקטור לפי העדפת ראש הממשלה. משנתקבלה התפטרות נשיא א"ע פרופ' זליג ברודצקי על-ידי חבר הנאמנים במושב ינואר 1952, נערכו בישראל ובארצות-הברית חיפושים נמרצים למציאת מועמד לתפקיד הנשיא. כמו כן נערכו גישושים והתייעצויות לברור עמדת הממשלה (וראשה) בנושא, כנראה כבר מקיץ 1951. מהפרוטוקולים לא ברור איזה פורום מראשי א"ע טיפל בברורים אלה, שהביאו להעדפת בנימין מייזלר-מזר לתפקיד ולאיחוד תפקידי הנשיא והרקטור – בוודאי למען יתר יעילות בקידום האינטרסים של האוניברסיטה.² הכוונה הייתה להימנע ממצב של עימותים וחילוקי דעות פוליטיים כפי ששרר בתקופת יהודה מגנס ואף בתקופת ברודצקי.

תוך שנתיים (ממרס 1951 עד מרס 1953) הועלה ד"ר בנימין מזר (מייזלר) מדרגת מרצה [בכיר]³ לדרגת פרופסור מן המניין⁴ בהיסטוריה של עם ישראל בתקופת המקרא, נבחר על-ידי הסינט לרקטור⁵ – לשנתיים מתום כהונתו של פרופ' משה שוובה בסוף ספטמבר 1952 – ונתמנה במרס 1953 על-ידי חבר הנאמנים לנשיא א"ע, תפקיד שהיה למעשה בלתי מאויש מאז מכתב ההתפטרות של ברודצקי מספטמבר 1951. תוך כעשר שנים הצליח מזר בהמשך התאמת א"ע לעידן החדש: ביסוסה התקציבי, הנחת היסודות לקמפוס החדש בגבעת-רם (ולא בעין-כרם

---

* מחקר זה צמח בתוך פרויקט תולדות המחלקה לכלכלה בא"ע, ממנו הופיעו עד כה: חלק א' בתוך הפרק "מדעי החברה באוניברסיטה העברית עד 1948/9" בספר תולדות האוניברסיטה העברית בירושלים: התבססות וצמיחה (חלק א) (בעריכת חגית לבסקי, ירושלים, מאגנס 2005), עמ' 503-541; חלק ב' כ"מאמר לדיון" (מס' 04.06) של מכון פאלק באוקטובר 2004. תודתי לעמיתי שהעירו הערות מועילות לטיוטא הראשונה, ובפרט לרות קלינוב, ליעקב מצר, ליעקב לנדאו, לחגית לבסקי, לנחום קרלינסקי וליאיר עברון. – תודתי לארכיונים ההיסטוריים של עיריית תל-אביב ועיריית חיפה על עזרתם האדיבה, ולמר עופר צמח מנהל ארכיון א"ע וחבר עובדיו על עזרתם היוצאת מן הכלל.

¹ הטכניון בחיפה היה בעת קום המדינה בית-ספר גבוה להנדסה בלבד, ובמכון וייצמן לא התנהלו לימודים.

² לפי דברי חיים כהן לאורי כהן [2006 (ראו הערה 6), עמ' 172] היה מזר מקובל מאוד על בן-גוריון. על איחוד התפקידים "לשנתיים" הוחלט רשמית ואחרי ויכוח במושב חבר הנאמנים במרס 1953.

³ באביב 1965 שונו שמות דרגות הסגל האקדמי; דרגת הביניים "פרופסור-חבר" הונהגה כבר בשנת 1947.

⁴ קפיצה' כזאת הייתה נדירה אך לא חד-פעמית, והומלצה על-ידי ועדה מקצועית לפי חוות דעת מומחים מהארץ ומחו"ל (סינט, 25.10.1950 ו-7.3.1951).

⁵ ישיבת הסינט 11.6.1952; היו גם מועמדים אחרים ומזר-מייזלר נבחר בהצבעה השלישית.

ככוונתו המקורית של ב"ג), ועוד. הועילה לו בוודאי העובדה שהשקפותיו המדעיות בארכיאולוגיה והיסטוריה של א"י דמו לאלה של בן-גוריון, ואף היותו גיסו של יצחק בן-צבי לא הזיקה ליחסיו עם ראש הממשלה.⁶ אולם בנושא בלעדיותה של האוניברסיטה שבירושלים לא צלחה דרכו של מזר, כפי שנראה להלן.⁷

במאבק על בלעדיותה ומיקומה בירושלים הייתה טענתה העיקרית של האוניברסיטה, שרק ביכולתה להבטיח רמה מחקרית והוראתית נאותה בתחומים שאינם בסמכות הטכניון ומכון ויצמן, ולכן אין לאפשר הקמת מוסדות אוניברסיטאיים מלאים נוספים בישראל. ואילו "קולגים" שישתפקו בהענקת תואר ראשון (ב"א) יהיו כפופים לפיקוחה האקדמי המלא של א"ע ולהדרכתה. היו בין הדוגלים בגישה 'אימפריאליסטית' זאת מי שהזכירו כדוגמה ומופת את השיטה של "האוניברסיטה של קליפורניה", שהיו בה אמנם מספר אוניברסיטאות, נוסף על קולגים רבים, אך בראש המערכת עמדה אוניברסיטת ברקלי שעל בכורתה לא היו עוררין.⁸ עם הפעילים ביותר בנושא והמסתמכים על מופת UC נמנה דן פטינקין; והחזית העיקרית במאבקה של האוניברסיטה בעניין האמור היו מאמציה למנוע את כינונה של אוניברסיטה מלאה ועצמאית בתל-אביב.⁹

אמנם, לא חסרו ספקנים ומסתייגים, שאולי הראשון להם היה המזכיר האקדמי, א"י פוזננסקי, אשר חזר והביע את דעתו זאת לאורך שנות החמישים. אפילו פרופ' שובה, שטרח רבות – גם אחרי גמר כהונתו כרקטור בסוף ספטמבר 1952 – למען הסכם עם עיריית תל-אביב ברוח תביעותיה של א"ע, ציין בדיון מורים שנערך בנובמבר 1952 את "הגורמים האובייקטיביים" של גידולה והתפתחותה של ת"א רבתי ואת מיעוט הבניינים והשיכונים לקליטת תלמידים רבים בא"ע. בהמשך לאותה פגישה כתב ד"ר דוד עמירן מהחוג לגיאוגרפיה אל הרקטור (מזר), שאם יוקם בת"א מוסד להוראת שתי שנות לימוד בלבד, על מנת שהתלמידים ילמדו את שנה ג' ויבחנו בירושלים, הדבר יפתור רק חלקית את בעיית העלויות הנוספות המוטלות על תלמידים מת"א. גם לא ברור כיצד יושג המט"ח להצטיידות המוסד בת"א בספרים ובציוד אחר. מהצד האחר אין לא"ע משאבים מספיקים בכוח אדם (אקדמי ומנהלי) ובציוד בסיסי, וההוראה בת"א תפגום במחקרם של העוסקים בה. מסקנת עמירן הייתה, שהברירה היא בין הגדלת משאבי א"ע שתאפשר את קליטת הביקוש הנוסף בירושלים ובין התהוותה של אוניברסיטה עצמאית בת"א.

---

⁶ נוסף על תיקים וספרי פרוטוקולים שבארכיון א"ע נסמך כאן הדיון (התמציתי) בהתפתחויות האמורות על עבודת הדוקטור של אורי כהן, "האוניברסיטה העברית בירושלים בעשור הראשון למדינת ישראל" (ירושלים, א"ע תשס"ב-2001) ועל ספרו ההר והגבעה (תל-אביב, את"א ועם עובד 2006) ובפרט על הפרקים ה' ו'. מחקריו של כהן מכסים חלק מהנושאים של דיוננו זה, ונימנע בו מכפילויות במידת האפשר.

⁷ דברי סיכום והערכה לפועלו של מזר – אצל אורי כהן (2006), עמודים 183-184 ו-192-193.

⁸ עד אשר נבחר רונלד רייגן למושל המדינה והעביר את הבכורה התקציבית ללוס-אנג'לס. נדמה שבדיוני א"ע לא תוארו נכון המבנה של אוניברסיטת קליפורניה והיחסים בין מרכיביה השונים.

⁹ אוניברסיטת בר-אילן ברמת גן, שכוננה בשנת 1955, הדאיגה את אנשי א"ע הרבה פחות. האמינו שהיא תישאר במסגרת מעין-עדתית צרה של אנשי הציונות הדתית ותסתפק בהענקת תואר ראשון. ככל הנראה לא החשיבו את דברי פנחס חורגין, נגיד אוניברסיטת בר-אילן, במכתבו מיום 4.8.1953 אל עיתון "הארץ", בו הצהיר שהכוונה היא להקים בהדרגה אוניברסיטה שלמה על כל מחלקותיה, לפי דוגמת ארה"ב, וכי ההשוואה עם הקמתה ופיתוחה של א"ע איננה רלבנטית – התנאים בארץ השתנו לחלוטין. בדיעבד נתגלתה תחזית א"ע בנושא זה כאשליה.

ב-4 בינואר 1953 החל בסינט דיון בהצעות ועדה "לביור בעיות בית-ספר גבוה בתל-אביב" שנתמנתה על-ידי הנהלות א"ע ועיריית תל-אביב [להלן עת"א]. עיקר ההצעות: החל בשנת 1953/54 יוקם מוסד משותף בשם "הקולג' התל-אביבי" שתלמידיו ילמדו לתואר ראשון (ב.א.) במדעי הרוח (כולל מתמטיקה), שמרבית מוריו יהיו תושבי קבע בתל-אביב ומיעוטם מאנשי א"ע. סדרי המינוי יהיו בדיוק כמו בירושלים. האחריות הכספית תהיה כולה על עת"א "ואילו מבחינה אקדמית יהיה הקולג' חלק של האוניברסיטה העברית", עד לדיון נוסף לאור התפתחותו בעתיד. הוויכוח בסינט היה קשה וארוך, בשתי ישיבות נוספות בתחילת פברואר, והסתכם בשתי החלטות: "אם עיריית תל-אביב-יפו סבורה שניתן להקים בת"א קולג' לשם לימודים בכיוון תואר ראשון (ב.א.) ולהעמידו על רמה אקדמית, יהיה הסינט מוכן לסייע לעירייה מתוך עין יפה בעצתו ובניסיונו" (25 בעד, 1 נגד); וכן "במסיבות הקיימות אין א"ע יכולה לקבל עליה את האחריות להנהלת מוסד כזה" (24 בעד, 16 בעד הצעה אלטרנטיבית). בזאת נסתם הגולל על הניסיון לשיתוף פעולה עם תל-אביב בכינון מוסד להשכלה גבוהה, למרות שהיה לאמתו של דבר מבוסס על הצעתה של א"ע עצמה.

בדיון אמר הפרופסור למתמטיקה אברהם הלוי פרנקל, כי "יש להבין את שאיפתה של תל-אביב ליצור מרכז להשכלה גבוהה" דוגמת הקיים בירושלים ובחיפה. "מטעם זה אין להטיל ספק בדבר שמוסד כזה יקום, עם עזרתנו או בלי עזרתנו". אם יקום בעזרתנו, "יהיה פחות גרוע". דעתו נדחתה, כאמור, על-ידי הרוב, וחלק מהטוענים נגד ההצעה הנדונה הסתמכו על הסיפא של דבריו לחיזוק טיעונם (אם גרוע – לא כדאי).

תזכיר ששלח ד"ר יהושע פראוור מהחוג להיסטוריה לרקטור בתחילת פברואר 1953 טען לקיום משבר באינטליגנציה ובעילית הרוחנית של היישוב, לעומת הימצאות "זרבורא" עצום של כוח אדם בלתי מנוצל" בת"א ובאזור המרכז. על א"ע מוטלות האחריות לחינוך הקאדר הרוחני של היישוב והחובה של חינוך בעלי מקצוע בהוראה ובמחקר. "עובדת קיום [מיקום] האוניברסיטה בירושלים מונעת מרבים את תחילת עלייתם בסולם זה". לכן יש למצוא פתרון שיאפשר לימודים לתואר ראשון בתל-אביב ובו בזמן ימנע "התהוות מתחרה שיחלק תארים", מהם נגזרים משרות ומעמד, "במחיר זול".¹⁰

ברור וראוי להדגשה, שרשויות האוניברסיטה בירושלים לא עמדו כהלכה על עובדת היסוד, שאנשי תל-אביב לא רצו מוסד אקדמי כלשהו ונספח ל'אימפריה' של ירושלים אלא שאפו לכינון "מוסד מדעי עליון"¹¹ מלא ועצמאי, כראוי לעיר שהייתה החשובה בישראל מבחינות רבות. אמנם, במשך שנים מספר הקשו מגבלות התקציב של עיריית תל-אביב על הגשמת חזונה האקדמי. מגבלות אלה נבעו בין היתר ממאמציה ושתדלנותה של א"ע אצל הממשלה והסוכנות

---

¹⁰ בביטוי "מחיר זול" כיוון בוודאי לרמה נמוכה של דרישות אקדמיות. על ההתפתחויות והתכתובות בנושא ראו בעיקר תיק 1000 בארכיון א"ע. בתזכיר נוסף ששלח פראוור בסוף 1953 כתב אמנם שבת"א תקום אוניברסיטה "הן מתוך הצרכים החיוניים של העיר והן מטעמי פרסטיגיה", אך נדמה שהתעלמו מדבריו אלה.

¹¹ כנאמר בכותרת "כנס אנשי רוח, מדע, וב"כ הציבוריות והכלכלה" שנערך בנושא באפריל 1953 והוביל ביוני אותה שנה להקמת "המועצה הציבורית למען האוניברסיטה בתל-אביב".

היהודית, למנוע הקצבת כספים ורשות לעריכת מגביות בחו"ל להקמת האוניברסיטה התל-אביבית.¹²

כאן המקום להזכיר, שכבר בשנות השלושים העלו 'החוגים האזרחיים' בת"א את הדרישה ללימודים אקדמיים ראויים בעירם – ובפרט ברפואה, משפטים ומדעי החברה – ואף איימו שאם א"ע לא תיענה לצורך הזה יקימו אוניברסיטה בת"א בלעדי השתתפותה. דרישה זאת והאיום (בניסוח של אזהרה) הושמעו גם על-ידי ראשיה של אגודת שוחרי האוניברסיטה שבאזור ת"א, מראשיתה בשנת 1932.¹³ אולם ראשי א"ע לא התייחסו לדרישה ולאיום ברצינות יתרה, והסתפקו בקיום שעורי ערב בלתי מחייבים בת"א. כאשר במרס 1935 נוסד בת"א "בית-הספר הגבוה למשפט ולכלכלה", התייחסו אליו שלטונות א"ע בזלזול ובהסתייגות, וסרבו אף להיות מיוצגים בטקסיו. התפתחות זאת נתנה אמנם דחיפה לדיון בצורך בהוראת מדעי החברה בירושלים, אך ללא תוצאות מהירות.¹⁴

תוך כדי משיכת המשא-ומתן עם עת"א הייתה לאוניברסיטה הצלחה בחיפה, בדרך שנראתה הולמת את מודל UC המדומה: מגעים שהתנהלו בין רשויות עיריית חיפה והמרכז להשכלת העם של א"ע כוונו להגיע להסכם עם ראשי א"ע בדבר הקמת "בית ספר גבוה למדעי הרוח [והחברה]" בחיפה כסניף של א"ע. תלמידים שיסיימו תכנית של שנתיים ב"א (בשלוש שנים לפחות של לימודי ערב) יהיו זכאים להמשיך בירושלים בלימודי שנה ג' ובבחינות לקבלת התואר הראשון. הכוונה הייתה ללמד שמונה מקצועות במדעי הרוח (כולל פסיכולוגיה ואנגלית) וכן סוציולוגיה, כלכלה וסטטיסטיקה. מורים מירושלים יבואו פעם בשבוע, וילמדו גם מורים תושבי חיפה שיאושרו על-ידי א"ע. הלימודים בחיפה החלו בשנה האקדמית 1953/54. במקביל החל לפעול 'מכון ללימודי ראיית חשבון' ארבע שנתיים שנוסד בשיתוף עם אגודת רואי החשבון. בשנת 1954 הקימה עיריית חיפה בניין לבתי הספר הגבוהים בעיר (כולל סניף של "ביה"ס הגבוה"), שכונה "בית ארדשתיין".¹⁵

במקביל, פחות או יותר, הוסכם עם המרכז לתרבות של הסתדרות העובדים הכללית על שיתוף פעולה בקיום "בית ספר גבוה למדעי החברה" בתל-אביב, עם חבר מורים שכולו מא"ע. הכוונה הייתה להרחבת פעילותו של "הקורס הגבוה למדעי החברה" שנפתח בשנת 1952, לשם השתלמות שיטתית וקניית השכלה גבוהה של פועלים ופקידים "בעלי הכשרה מוקדמת מתאימה". ההרחבה נועדה לאפשר למסיימי שלוש שנות לימוד במסגרת זאת לקבל "זכויות מתאימות"

---

¹² רמזים על פעילות זאת של א"ע, כמו גם על חששה של א"ע שהקצבות כאלה יהיו על חשבון ההקצבות לה עצמה, מפוזרים בחומר הארכיוני המנוצל כאן. ראו גם אצל אורי כהן (2006) [הערה 6] עמ' 218-220 וכן דברי צבי יעבץ על התנגדותו והתבטאויותיו המזלזלות של בן-ציון דינור (פרופסור מא"ע) שהיה שר החינוך והתרבות בשנים 1950-1955, בנושא זה (יעבץ, צבי, "על ימיה הראשונים של אוניברסיטת תל-אביב – זיכרונות", אלפיים 11 [1995], 101-128; כאן עמ' 109/10).

¹³ ראו חלק א' של תולדות המחלקה לכלכלה, עמ' 516-517.

¹⁴ ראו שם, עמ' 517 וכו'. לעניין "ביה"ס הגבוה" נשוב להלן.

¹⁵ ראו כתבה מיום 15.10.1956 בעיתון "הארץ" (נשמרה בתיק של ארכיון העיר חיפה) והתכתובת מיולי-אוגוסט 1953 בתיק 1000 בארכיון א"ע. המשך הפרשה בדיוני הוועדה המתמדת והסינט במחצית הראשונה של שנות השישים.

להמשך לימודיהם בירושלים, דבר שנתגשם כעבור זמן לא רב. הלימודים במסגרת זאת החלו אף הם בשנת 1953/54.¹⁶

מכל מקום אנשי תל-אביב, בהנהגת ראש העיר חיים לבנון, לא קפאו על שמריהם. על מנת לשדרג את המכון הביולוגי, שהיה קיים שנים מספר ועסק בעיקר בהשתלמות למורים, הוכרז ב-1953 על כינונו של "מכון אוניברסיטאי למדעי הטבע".¹⁷ בשנת 1954 הוכרז על כינון "מכון אוניברסיטאי לתרבות ישראל" בראשות פרופ' ישראל אפרת, שהוזמן מארה"ב.¹⁸ גם מכון זה כוון במידה רבה להכשרת מורים בעלי השכלה אקדמית. עוד קודם לכן ניהלה עת"א משא ומתן עם הנהלת "בית הספר הגבוה למשפט וכלכלה" [להלן ביה"ס הגבוה] שהוביל בשנת 1952 להסכמה על "שילובו במסגרת המוסד האוניברסיטאי" ולהקמת ועדות ביצוע (כולל ועדת בניין). ב-6 ביוני נחתם הסכם לשילוב אקדמי [בלבד] שלא אושרר במועצת העירייה.¹⁹ צעדים אלה גם יחד אפשרו לעת"א להכריז ביוני 1956 על הקמת "האוניברסיטה של תל-אביב" שמורכבת ("לפי שעה") משני המכוני הנ"ל ומביה"ס הגבוה.²⁰

2. כינון שלוחות בתל-אביב – אקדמיה ופוליטיקה

פרשת שלוחותיה של א"ע בתל-אביב היא סיפור של פוליטיקה ואקדמיה במובן כפול – הן פוליטיקה של א"ע לעומת עיריית תל-אביב והן השפעות הפוליטיקה של ממשלות ישראל ומפלגותיה על ההתפתחויות בא"ע ועל הקמת אוניברסיטת תל-אביב (להלן את"א). על מאבקי א"ע על עצמאותה עמדנו לעיל. לעניין המאבק על בלעדיותה הייתה גם רלבנטיות רבה ליריבות בין מפלגת פועלי ארץ-ישראל (מפא"י) ומפלגת הציונים הכלליים – ששאפה לכוון אוניברסיטה בתל-אביב – ולמאבק על השלטון בעיריית תל-אביב, אשר הוביל למעין אירוניה היסטורית: שנת הלימודים הראשונה בשלוחות נפתחה באוקטובר 1959, בהרגשה שהוקם גוף שיאריך ימים, אך בנובמבר של אותה שנה ניצחה מפא"י בבחירות לעיריית תל-אביב – מהפך שגרם בהמשך הזמן גם להתפתחותה של אוניברסיטת תל-אביב ולחיסול השלוחות, כפי שנראה.

באוקטובר 1956 מינתה א"ע, לפי בקשת ראש עת"א, שלוש ועדות סקר מקצועיות לבדיקת המצב בשלושת חלקיה של אוניברסיטת תל-אביב המתהווה, וגם הטילה על ד"ר קורט וורמן, מנהל הספרייה הלאומית, לבדוק את מצב הספרייה שם. שני הדו"חות שנדונו בסינאט א"ע ב-16 וב-31 בינואר 1957 הסתכמו בפסימיות מסויגת לגבי המכון הביולוגי, בשלילה גמורה של המכון "לתרבות ישראל", ובהצעות להפיכת הספרייה לאוניברסיטאית. הפרופסור לפילוסופיה

¹⁶ מידע מועט בנושא מצוי בתיק 1000 בארכיון א"ע (מכתב מרדכי נמיר אל מזר מיולי 1953 וכן דיון ב-19 בינואר 1954) ובזיכרונות מיכה מיכאלי על "ימי בראשית" של החוג לכלכלה "מזווית אישית" (מאי 2005). מיכאלי לימד שם "מבוא לכלכלה" במשך ארבע שנים, החל בתשט"ז; נדב הלוי לימד שם תורת המחירים, עד למיזוג עם א"ע [מידע בעל-פה].

¹⁷ במחווה של רצון טוב הוטל בחודש דצמבר אותה שנה על סגן הנשיא של א"ע, פרופ' מיכאל אבן-ארי, לברך בטקס פתיחת המכון הזה.

¹⁸ אפרת הוחלף בתפקיד ראש המכון בקיץ 1959, תחת לחץ, ועזב את הארץ כעבור זמן מה. (ראו זיכרונות יעבץ [לעיל הערה 12], עמ' 111/12).

¹⁹ מכתב פלתיאל דייקן אל ראש העיר, חיים לבנון, מיום 8.6.1958 (הארכיון ההיסטורי עת"א, תיק 1827 ב' בחטיבה 4).

²⁰ מכתב מיום 18.12.1956 של ד"ר אוגוסטו יואל לוי אל מזר, למשל, נכתב על נייר מכתבים של "האוניברסיטה של תל-אביב, בית-הספר הגבוה למשפט וכלכלה, ראש הנשיאות האקדמית".

יהושע בר-הלל הביע את דעתו, שמהדו"חות ברור שעת"א "לא תוכל לפתח בכוחות עצמה אוניברסיטה ראויה לשמה", אך יש ציבור לומדים גדול שאינם יכולים לעלות לירושלים. מחובתה של א"ע לענות על הצרכים האלה. מעניינת הערתו של ד"ר וורמן, שסבר "שלא הגשנו לת"א את העזרה אשר הובטחה להם בהחלטת הסינט ב-1953, כי אחרת לא ייתכן שהיה מתפתח מצב עלוב כפי שקיים כיום".

אשר לביה"ס הגבוה יש לציין, כי לאחר קום המדינה נהנה ביה"ס הגבוה מפריחה ניכרת. גאה הביקוש ללימודים גבוהים בתנאים נוחים ובתל-אביב גופא, במידה רבה מצד עובדי השירות הציבורי המתפתח ומאנשי המגזר העסקי, וכן מצד מעוניינים בקריירה משפטית. עקב סיום קיומו של בית הספר למשפטים של ממשלת א"י בירושלים, "השיעורים למשפט", אישר משרד המשפטים הישראלי לבוגרי הפקולטה למשפטים של ביה"ס הגבוה לגשת לבחינות שיועדו לעורכי-דין עולים לשם קבלת הסמכה כעורך-דין. אישור זה בוטל בהמשך שנות החמישים, עקב התפתחות הפקולטה בירושלים, אך תחילה נתן דחיפה להתפתחות לימודים אלה.

צעדים נוספים בהתפתחות ביה"ס הגבוה ננקטו בשנת 1951/52: פתיחת "פקולטה למדעי המדינה" ומכון ללימודי ביקורת חשבונות, וסניף בחיפה (קטן יחסית) בשיתוף עם העירייה. נדמה שבית הספר הצליח יותר בגיוס מורים בעלי רמה נאותה בלימודי המשפטים וראיית החשבון מאשר בכלכלה. ואילו בקבלת תלמידים לא הקפיד על התנאי של תעודת בגרות מלאה. בשנת הלימודים 1955/56 כבר למדו בביה"ס הגבוה כ-1,100 תלמיד, חלקם בחיפה, בפקולטות לכלכלה, משפטים, ומדעי המדינה ובמכון ללימודי ביקורת חשבונות.²¹

חברי הוועדה לסקירת "ביה"ס הגבוה" היו הדיקנים, הפרופסורים בנימין אקצין ואלפרד בונה, והמורים ד"ר יונינה גרבר-טלמון וד"ר הנס קלינגהופר; מזכירה היה דוד עצמון. אחרי שהוועדה ביקשה וקיבלה את הסכמת המוסד נערכו בו ביקורים ושיחות, נתקבל חומר אינפורמטיבי בכתב, וכן ראינה הוועדה מורי א"ע שהכירו את ביה"ס הגבוה וחלקם (ממשפטים) אף לימדו בו.²²

לפי דו"ח ועדת הסקר כללה רשימת המורים 106 שמות, אך מספרם של בעלי הקביעות היה פחות מ-30 ורק 7 מהם עסקו "בהוראה כתפקיד מרכזי". בעיקרו של דבר מצאה הוועדה שאין המוסד במצבו הקיים עומד על רמה אקדמית ראויה, אם כי המצב במחלקותיו שונה ונעשים בכולן מאמצי שיפור ניכרים. הודגש מיעוט המורים המלאים שמקדישים את מרבית זמנם למחקר ולהוראה, וכן ניהול הלימודים בערב כיוון שגם לתלמידים הם עיסוק צדדי ליד פרנסתם. הובעה דעה אופטימית מסויגת – אופטימית יותר לגבי הפקולטה למשפטים – שבעזרת יעוץ והדרכה מירושלים, במדיניות המינויים ובתכניות ההוראה ושיטותיה, ניתן לשפר את הרמה ולאפשר לתלמידים אחרי שלוש שנות לימוד-ערב לסיים בא"ע בשנה ג' לקבלת ב"א במדעי החברה או לקבל תואר מוסמך למשפטים אחרי שש שנות לימוד (כולן בת"א או שתי האחרונות בא"ע). מכל

---

²¹ אורי כהן רואה בביה"ס הגבוה דגם מוקדם של שיטת המכללות – בהדגשת הכיוונים המעשיים-אקדמיים, בנכונות לקבל תלמידים חסרי 'בגרות מלאה' ובלימודי הערב – והוא מצר על חיסולו של המוסד בלחץ האקדמיזציה של הלימודים הגבוהים בישראל. ('בית הספר הגבוה למשפט וכלכלה בתל-אביב -1956 1948: דגם המכללה המקצועית אקדמית בין הצלחה לכישלון', הרצאה בכנס השנתי של הארגון הישראלי להיסטוריה ומשפט, 26.9.2006 ביד בן-צבי).

²² על ביה"ס הגבוה בעיקר לפי התיקים 1000 ו-1940 בארכיון א"ע ותיק 1827 אי-ב' בארכיון ההיסטורי של עת"א.

מקום המליצה הוועדה לפתח שיתוף פעולה עם ביה"ס הגבוה, צעד שגם הנהלתו הוא גילתה בו עניין רב.²³

מסתבר שלמנהיגי ביה"ס הגבוה התברר עד מהרה שההסכם מיוני 1956 בדבר שילובו לתוך את"א אינו פותר את בעיותיו. היו אמנם לראש העיר הכוונות הטובות ביותר, אך ידיו היו כבולות על-ידי מגבלות תקציבו הדל וההתנגדויות מימין (מצד חלק מנציגי הציונים הכלליים וחרות) ומשמאל²⁴ במועצת העיר. מלכתחילה הוחלפו בין העירייה ומוסדות ביה"ס הגבוה מכתבי תלונה, תרעומת ואפילו קנטור. הם נסבו על ענייני הכספים – ביה"ס טען לקיפוח אפילו במסגרת את"א, שכן היו לו בשנת 1956/57 מעל לאלף תלמיד, לעומת 180 תלמיד בשני 'המכונים' גם יחד, על העדר הסכם פורמאלי מאושרר ואי-רישום את"א כחברה, על פניות הצדדים לעיתונות, וכיו"ב. עיריית תל-אביב מצדה לא פעלה לשילוב מלא של ביה"ס הגבוה באוניברסיטה. לדוגמה, בחוברת סטנסיל מפברואר 1957 מטעם המחלקה לחינוך ולתרבות של עת"א מונה את"א שתי פקולטות בלבד, למדעי הטבע ולתרבות ישראל ומדעי הרוח.

מעורבות רבה בענייני ביה"ס הגבוה גילה השופט המחוזי זאב צלטנר, שרכש בו את ההשפעה המכרעת מאז יזם את הקמת הפקולטה למדעי המדינה בראשית שנות החמישים שהוזכרה בעמ' 5. במאי 1957 הוא נבחר ליושב-ראש הנשיאות האקדמית שבין חבריה נמנו עורכי-הדין ישראל בר-שירה ואהרון פולונסקי נאמניו והמשפטן הוותיק פלטיאל דייקן-דיקשטיין (שנבחר כעבור כשנה לרקטור ביה"ס).²⁵ צלטנר גם יזם את מינויו של מר יצחק כץ למנהל אדמיניסטרטיבי של ביה"ס.²⁶ בשם ביה"ס היה צלטנר פעיל במיוחד במסגרת המועצה המשפטית שליד משרד המשפטים הממשלתי, בה נלחם על ההכרה בביה"ס כמכשיר עורכי-דין.²⁷

בישיבת המועצה האקדמית של ביה"ס הגבוה מיום 25 במרס 1958 סקר צלטנר את הצעת החוק להשכלה גבוהה (שאכן אושרה בכנסת באותה שנה) והדגיש את הבעיה של ההכרה במוסדות הקיימים ובתארים שהוענקו בעבר. באותה ישיבה גם דיווח שביה"ס קיבל הקצבה של 62,500 ל"י מהממשלה, כי שופרו היחסים עם העירייה וביה"ס התקדם "לקראת בית משלנו". "עלינו לחדש

---

²³ במכתבו הנ"ל בהערה 17, ז"א עוד לפני דו"ח ועדת הסקר מינואר 1957, כתב ד"ר אוגוסטו לוי, יו"ר הנשיאות האקדמית של ביה"ס, אל נשיא א"ע מזר, כי "ראשי מוסדנו יהיו שמחים ומאושרים על צעדים לקראת שיתוף פעולה בינינו לבין האוניברסיטה העברית בירושלים, צעד שהיה צריך להיעשות זה כבר." (תיק 189 ישן בארכיון א"ע).

²⁴ לדוגמה: "אנשי תנועת העבודה יורדים לחייו של לבנון ותובעים ביטול המשמרת השנייה בשכונת התקווה. המוני הפועלים זקוקים, לדעתם, לחינוך עממי ותיכוני. אוניברסיטה היא בגדר מותרות." [זיכרונות יעבץ (הערה 12), עמ' 108]. אותו היחס של סיעת העבודה עתיד היה להקשות גם על מרכזי נמיר, ראש העיר חבר מפא"י.

²⁵ מכתב ביה"ס אל מזר מיום 30.5.1957 (תיק 1940 בארכיון א"ע).

²⁶ יצחק כץ, שהיה כבר חבר הנהלת ביה"ס, כיהן במשך שנים ארוכות כמנכ"ל לשכת המסחר תל-אביב-יפו וכן שירת בעבר כנספח מסחרי ליד ציריות ישראל בצרפת ובבלוקס (ד"ר לאו כהן, יו"ר הנהלת ביה"ס, אל יהודה נדיבי, מזכיר עת"א, 19.7.1954 [תיק 1827 א' בארכיון העירייה]).

²⁷ פרוטוקול המועצה האקדמית של ביה"ס מיום 2.1.1958 (שם); לדבריו הציע צלטנר שם הבחנה בין "משפטן" ו"עורך-דין". – יש לציין שמתוך התיקים לא ברורים השמות הנכונים (ואולי המשתנים) של מוסדות ביה"ס הגבוה בתקופה זאת והרכבם.

את המו"מ עם ביה"ס למדעי המדינה של ההסתדרות" אך הסיכום מותנה בהכרה במוסדנו. מר כץ מסר פרטים תקציביים וציין כי "מקווים שבמרץ 1959 יעמוד בניין בעל שתי קומות על תלו".²⁸ ניתן לטעון, שבעניין הבניין לביה"ס הגבוה הייתה ההצלחה הגדולה האחת של ביה"ס ביחסיו עם עת"א. במסגרת המשא-ומתן לשילוב ביה"ס באת"א שבהקמה, שהחל בינואר 1954, הוקצה לביה"ס הגבוה במרס אותה שנה, בהשתדלות העירייה, מגרש ברחוב דזנגוף פינת רחוב חבצלת, ורצו להתחיל לבנות שם. אולם כשהתברר שהאוניברסיטה תיבנה "מעבר לירקון" באזור 'שייך מוניס' (כיום רמת אביב), ביקשו ראשי ביה"ס לבנות גם את ביתו שם. אחרי דיונים ממושכים הסכימה העירייה במאי 1955 לחילופי מגרשים, ואף הוסיפה לקרן הבניין של ביה"ס סך 50,000 ל"י בגלל ערכו הגבוה יותר של המגרש ברחוב דזנגוף.²⁹ ביה"ס הצליח לגייס תרומות מגופים עסקיים גדולים, רובן על-סמך התחייבות לקרוא אחד מאולמות ביה"ס על שם אישיות חשובה במוסד התורם.³⁰ לפי מכתב גזבר עת"א אל ראש העיר ממאי 1954 הייתה עלות הבנייה המשוערת 225,000 ל"י. לביה"ס הייתה רזרבה לבניין של 50 אלף "במזומן ובהתחייבויות", הם קוו לקבל משכנתא בסך 30 אלף ו-50 אלף מהעירייה (כנ"ל), ולגייס את יתר הסכום מתרומות.³¹ [בפועל עלה הבניין הרבה יותר. הוא הושלם לקראת שנת הלימודים תשכ"ב].³² אולם הישג זה של הקצאת המגרש והתוספת לקרן הבניין לא מנעו מראשי ביה"ס לחפש פתרון חילופי לשילוב לתוך את"א – בכיוון האוניברסיטה העברית. אולי נבעה מכך העובדה שבמשך שנת 1958 החריפו והלכו מכתבי התלונות ההדדיות בין ביה"ס ועת"א (שהוזכרו לעיל).³³

המשא-ומתן החשאי עם ביה"ס הגבוה "בשאלת היחסים עם האוניברסיטה" החל באוקטובר 1958 ונמשך כארבעה חדשים. ב-17 בפברואר 1959 מסר מזר לוועדת הקבע [של הוועד הפועל] "שלפני כמה חדשים יזם מר יעקב שפירא³⁴ הקמת ועדה שישתתפו בה נציגים" של שני הצדדים לדיון זה. מטעם א"ע מונו הפרופסורים רוברטו בקי, שהוחלף אח"כ על-ידי מיכאל אבן-ארי, יעקב כ"ץ ואביגדור לבונטין, ומצד ביה"ס הגבוה בר-שירה, פולונסקי וצלטר. "מר שפירא נתבקש להיות ראש הוועדה. ... המשא-ומתן שהתנהל בקצב מזורז הסתכם אמש בזיכרון דברים". בשעת הדיון צוין שביה"ס "איזן עד כה את תקציבור".

²⁸ פרוטוקול המועצה האקדמית מיום 25.3.1958, שם. לעניין ביה"ס של ההסתדרות ראו גם מכתבו של ב' שחר, מזכיר המרכז לתרבות של ההסתדרות, אל פרופ' בונה, דיקן ב"ס קפלן, מיום 25.3.1958: לפי "הרושם הגובר בחוגי הציבור" עומד ביה"ס הגבוה בפני הכרה רשמית "שלא יתכן לדחותה עוד לזמן ממושך"; שחר רומז כי איחוד עם ביה"ס הגבוה יפתור את בעיות ביה"ס ההסתדרותי (תיק 19400 בארכיון א"ע), כפי שאכן קרה אחר-כך.

²⁹ מכתב לבנון אל י" כץ, 25.5.1955; שם גם מוזכר "רחוב חבצלת", אשר אינו קיים היום באזור הנדון. במזכר מפברואר 1966 (תיק 065 בארכיון א"ע) נטען שהמגרש היה על-יד בית סוקולוב, ובנוי עליו "כיום" בית מפעל הפיס ואוצר השלטון המקומי, אבל גם כל אלה עברו בינתיים למקומות אחרים.

³⁰ ראו לדוגמה ההסכמים עם בנק לאומי לישראל מיום 9.7.1958 ועם חברת "דלק" מיום 28.10.1958 (תיק 1943 בארכיון א"ע).

³¹ מכתב גזבר העירייה מיום 24.5.1955, בתיק 1827 א' בארכיון ההיסטורי של עת"א.

³² לפי מועצת הפקולטה למדעי החברה מיום 7.2.1962; פרטים נוספים על הבניין להלן.

³³ תיק 1827 ב' בארכיון עת"א (השוו הערה 19 לעיל); לדוגמה מכתבו החריף הנ"ל של דייקן אל ראש העיר מה-8 ביוני, ותשובת מ"מ ראש העיר, א' בואר מיום 2 ביולי.

³⁴ המדובר היה בעורך-הדין יעקב שמשון שפירא (1902-1993), מוותיקי וחשובי עורכי-הדין בישראל, היועץ המשפטי הראשון של מדינת ישראל וחבר הכנסת השנייה והשלישית מטעם מפא"י; בא"ע היה חבר בחבר הנאמנים ובפרקי זמן (מאוחרים יותר) גם בוועד הפועל.

בישיבת הוועד הפועל של אי"ע ממרס 1959 לאישור "הנחות היסוד" לביצוע המיזוג³⁵ הוסיף מזר, שהמשא-ומתן "נפתח מחדש" אחרי חוק ההשכלה הגבוהה ומינוי מועצה לדון בשאלת ההכרה במוסדות. הכוונה הייתה ל"חוק המועצה להשכלה גבוהה" שחוקק באוגוסט 1958. שפירא עצמו ציין בישיבה, בין היתר, כי "ביה"ס בתל-אביב מנסה להעלות את רמתו, כדי להתאים עצמו לדרישות שהוצגו על-ידי המועצה להשכלה גבוהה. רבים מתלמידיו "נושאים משרות חשובות בחיים הכלכליים והחברתיים" וזקוקים להשכלה. ... בעשור השני למדינה מקווים שיוחל בפיתוח המשפט הישראלי ויהיה צורך במשפטנים רבים. כן הביע שפירא את התקווה, כי "הממשלה אשר צידדה בהשגת ההסכם" ודאי גם תעזור תקציבית.³⁶ מעורבותו הרבה של עו"ד שפירא במו"מ מובלטת גם על-ידי העובדה, שעל אמנת המיזוג חתום גם הוא – ללא ציון תפקיד – ליד חתימות נציגי הצדדים.³⁷

מסתבר שסוד המגעים החשאיים לא נשמר ביעילות מרבית. לפי זיכרונות יעבץ, "בסוף שנת 1958 או בראשית 1959 נודע ממקורות לא מוסמכים" לקבוצת המרצים שראתה עצמה כמקדמת את הקמת את"א, "כי בית-הספר הגבוה למשפט וכלכלה מנהל משא ומתן סודי עם האוניברסיטה העברית בירושלים. ... בית הספר הגבוה ... יוותר על רעיון הקמתה של אוניברסיטה עצמאית בתל-אביב."³⁸ באביב 1959 התארגנה משלחת של שישה מרצים מאת"א, לפי המלצת יעבץ "לערוך מאמץ אחרון", לפגישה עם נציגי ביה"ס הגבוה. במשרדו של עו"ד פולונסקי השתתפו גם ד"ר גוואלטיירו פרוקצ'יה, עו"ד בר-שירה, "וכמובן צלטנר, שניהל למעשה את הישיבה". נכח גם פרופ' יצחק גלפט מכלכלה, "שלא פתח את פיו", למרות הניסיונות להשפיע על דעתו לפני הישיבה. את נאומו הנלהב של צבי יעבץ על עתידה המזהיר של "אוניברסיטה צעירה, רעננה ועצמאית בתל-אביב" קטע צלטנר "בחוסר סבלנות" ושאל כיצד מציע יעבץ להשיג הכרה לתארים שיעניקו לסטודנטים שלהם. להצעות ששמע השיב, כי "ועדת ההכרה מורכבת על טוהרת אנשי ירושלים, ואתם לא תקבלו שום דבר". וסיכם בערך כך: "ירושלים רוצה מונופול. אנחנו רוצים הכרה, אנחנו מוכנים לתת להם מונופול והם ייתנו לנו הכרה" [מצוטט אצל יעבץ לפי הזיכרון].³⁹ אין ספק שקטע זיכרונות זה משתלב יפה עם דברי י"ש שפירא הנ"ל ועם מדיניות אי"ע שנסקרה כאן. הוא גם מסביר לפחות חלקית את התהוות המיזוג, ממנו נשכרו בעיקר המשפטנים של ביה"ס הגבוה, שגם היו הדוחפים העיקריים לביצועו, ונפגעו מרבית המרצים במדעי החברה שכמעט כולם לא היו ברמה הנאותה לפי הקריטריונים של אי"ע.⁴⁰ ואילו באוניברסיטה סברו כי

---

³⁵ תיק 1940 בארכיון אי"ע; כנראה עיבוד זיכרון הדברים מיום 16.2.1959. באותה ישיבה ציין פרופסור בקי, שבזמנו התנגד להקמת קולג' בתל-אביב, אבל עכשיו מדובר במוסד קיים שמחובתה של אי"ע להעלות את רמתו.

³⁶ שם.

³⁷ על "האמנה" מיום 4.5.1959 חתומים אביגדור לבונטין, יעקב כ"ץ ומיכאל אבן-ארי בשם אי"ע, זאב צלטנר, ישראל בר-שירה ואהרון פולונסקי בשם ביה"ס הגבוה, ומר י"ש שפירא.

³⁸ זיכרונות יעבץ (לעיל הערה 12), עמ' 111.

³⁹ שם, עמ' 113; בטעות כתוב שמו של גלפט "גלפנד".

⁴⁰ עובדות אלה משתקפות גם בתזכיר מלא מרירות (סעיפו האחרון מכותר "הפולשים והמנושלים") שכתב הסוציולוג צבי רודי בשם "מיזוג אוניברסיטאי או שחיתות אקדמית", בו סקר את תולדות ביה"ס הגבוה מייסודו ועד השילוב ותוצאותיו (תיק 1827 ב' בארכיון ההיסטורי של עת"א). רודי היה בעל משרה מלאה, בניגוד למרבית עמיתיו במדעי החברה.

המשך ההפרדה יהווה סכנה חמורה למקצוע המשפטים בארץ (דברי א' לבונטין בוועדה המתמדת בפברואר 1959).

בדיון המכריע בסינט א"ע, ביום 4 במרס 1959, פרטו מזר והדיקנים כ"ץ ולבונטין את הרקע והנימוקים למיזוג המוצע של ביה"ס הגבוה "לתוך האוניברסיטה", ואת הנחות היסוד: הפקולטות של ביה"ס יהפכו לשתי שלוחות, של מדעי החברה ושל משפטים, שבראשן שני דיקני-משנה; תכניות הלימודים והבחינות יהיו זהות לאלה שבירושלים; "מספר מורים המכהנים כיום בביה"ס יוצעו למינוי" בהתאם לפרוצדורה במקובלת בא"ע;⁴¹ למורי ת"א תהיה נציגות במועצות הפקולטות בירושלים ובסינט; "יעשה כל מאמץ" להבטיח את זכויות התלמידים שהתחילו בלימודיהם בת"א. הגיעה השעה לביצוע, "לאו דווקא על-ידי ייעוץ והושטת עזרה בלבד, כי נתברר שדרכים אלו אינן מובילות למטרה הרצויה, אלא על-ידי קבלת אחריות מלאה מכל הבחינות." מסקנה זאת חלה בינתיים רק [ההדגשה שלי, נ"ג] על ביה"ס הגבוה, "מוסד שקיים כבר כחצי יובל, בעל מספר תלמידים גדול ובעל מסורת, אשר לא מצא את הדרך להגיע לרמה הנדרשת ממוסד אקדמי ראוי לשמו". ההסכם המוצע משביע רצון ביסודו, "ולמרות הקשיים נוכל לבצע את המשימה". אולם שלושת הפותחים בדיון הצביעו גם על החשש שבלעדי המיזוג יוכרו תארי ביה"ס הגבוה על-ידי הממשלה מבלי שהגיע לרמה הנדרשת, ויזכו את בעליהם במעמד ובמשכורת מתאימים. יש כאן "סכנות, אשר יכולות לצמוח לאוניברסיטה ולעניין ההשכלה הגבוהה במדינה", ולכן עלינו, "כמוסד עליון להשכלה גבוהה", לקבל את המשימה.

הדיון בסינט היה ממושך למדי. הודגש בין היתר, שיש לשאוף להוספת לימודי-יום בשלוחות. היו אמנם מתנגדים למיזוג המוצע, כגון הפרופסורים גד טדסקי ונתן פיינברג ממשפטים, אך רוב הדוברים תמכו בו. הפרופסור לפילוסופיה נתן רוטנשטרייך, לדוגמה, הציע להסתכל על השאלה מבחינת האינטרסים של כל היישוב והמדינה וריבוי השואפים להשכלה גבוהה; דרושות אמנם השקעות, אבל נגיע "להפיכת המרכז הירושלמי לגולת הכותרת בתוך מסגרת ארצית של השכלה אקדמית ראויה לשמה". בדברי הסיכום דיווח הרקטור, שבדיונים לא-פורמאליים שערך חייבה הפקולטה למדעי החברה את המיזוג כמעט פה-אחד, ובפקולטה למשפטים היה לו רוב מכריע. הסינט החליט (ברוב של 42 נגד שניים, עם שלושה נמנעים) לחייב את המיזוג המוצע ולבקש מהוועד הפועל להתחשב בהערות שהושמעו בדיון.

יש לאזכר גם את דברי פרופ' דן פטינקין, שהתייחס לשאלה בדבר המורים האמורים ללמד בשלוחות: בכלכלה "יש לנו כבר גרעין בתל-אביב" בביה"ס ההסתדרותי, שייכלל במסגרת העתידה.⁴² מורים אחדים של ביה"ס הגבוה יצורפו לא"ע וילמדו קורסי בחירה, את קורסי החובה ילמדו המורים שלנו.

באפריל 1959 אישר חבר הנאמנים את ההסכם המוצע, והביע תקווה שיביא להגשמתה של החלטת החבר משנת 1957 (שא"ע תיטול אחריות למכונים לחינוך גבוה בתל-אביב) "גם לגבי המכונים האחרים בתל-אביב", תקווה שלא נתגשמה. וביום 4 במאי 1959 נחתמה "אמנה" למיזוג ביה"ס הגבוה לתוך א"ע.⁴³

⁴¹ משתמע מכאן, שכל האחרים יפוטרו. למרות זאת הושג ההסכם.

⁴² לניסיון שנרכש בביה"ס ההסתדרותי הייתה אחר-כך חשיבות בתכנון לימודי הכלכלה בשלוחה. (מיכה מיכאלי, בעל-פה; היה ראש החוג בשנים 1961-1965).

⁴³ באמנה 11 סעיפים ושני נספחים, שעסקו בהצעות לגבי מינויים, פנסיה או פיצויים, בהמשך העסקת מורים ועובדי מנהל, ובהשלמת הבניין.

לסיום סעיף זה מן הראוי לחזור לנושא ההיבטים הפוליטיים של מאבקי המפלגות הגדולות. אשר למיזוג עם ביה"ס הגבוה חשוב לציין שמפא"י, אשר בשנים הנדונות כאן שלטה בממשלה ובסוכנות, הייתה מעוניינת להצר את צעדיה של עיריית תל-אביב, ששלטה על ידי ה"ציונים הכלליים", ובכלל אלה הצעדים להקמת את"א. נובע מכך, שמנהיגי מפא"י היו צריכים להיות מרוצים, אם לא מעורבים ממש בצעד זה להחלשתו הניכרת של מפעלה של עת"א. אכן מצויים רמזים מפורשים אחדים לכך שזה אמנם היה הלך הרוח. צוטט לעיל מדברי עו"ד י"ש שפירא בישיבת הוועד הפועל של א"ע, כי הממשלה "צידדה בהשגת ההסכם" עם ביה"ס. מבין ההדים בעיתונות, שחלקם שמור בתיק 1940 בארכיון א"ע, נזכיר כתבה של שלמה נקדימון בעיתון "חרות" מה-3 באוגוסט 1960. לפיה נתמך המיזוג "מאחורי הקלעים" על-ידי מזכיר מפא"י דאז, ד"ר גיורא יוספטל, לשם "מתן 'נוק-אאוט' לעיריית תל-אביב בעלת השלטון האזרחי". הפעולה נעשתה, לדבריו, בעזרת השופט צלטנר ועו"ד שפירא. לעניין רלבנטי גם מכתבו מיום 24 ביוני 1959 של ד"ר פרץ נפתלי, לשעבר מרצה בביה"ס הגבוה ובאותה עת שר הסעד בממשלת ישראל. במכתב מתנצל נפתלי על שנבצר ממנו להשתתף במסיבה [ביום 5 ביולי] "לרגל המיזוג של האוניברסיטה של תל-אביב לתוך האוניברסיטה העברית. ... למיזוג זה חיכיתי שנים רבות". נזכיר גם את זיכרונות צבי יעבץ, לפיהם יזמי את"א עמדו "מול ממשד פוליטי עויץ".⁴⁴ אין חשיבות לדיוקם של הפרטים שהוזכרו ולמידת מעורבותם הממשית של האישים האמורים. החשובה היא התמונה הכללית שמתקבלת מצירוף הרמזים ופרורי המידע הללו, שהיא לדעתי תמונה ברורה. באותו כיוון מסכם אורי כהן את סקירתו על נושא זה במלים "הקמתה של האוניברסיטה החדשה ... לא פעלה [1953-1959] בחסותו של המרכז הפוליטי, אלא של גורם אופוזיציוני ששלט במישור המוניציפלי ...".⁴⁵ גם בהמשך סיפורה של אוניברסיטת תל-אביב ניכרים סימנים ברורים של מעורבות פוליטית.

אשר למאמצי עת"א להקים אוניברסיטה ראויה בעירה, כבר הוזכר (לעיל, עמוד 3 והערה 12) שא"ע השקיעה מאמצים ושתדלנות לשם חבלה בגיוסי הכספים למטרה זאת ולמניעת הכרה רשמית במוסד המוצע. עזר רב קיבלה א"ע בעניין זה מפרופסור בן-ציון דינור, אשר כיהן כשר החינוך והתרבות בממשלת ישראל בשנים 1950-1955, וכן בזכות קשריה עם בכירים נוספים בממשלה ובסוכנות היהודית. זה מהצד התקציבי; ואילו מהצד האקדמי נלחמו נציגי א"ע בכל מסגרת וועדה מתאימה בניסיונות להכיר בצורך של תל-אביב באוניברסיטה משלה. בין היתר הצליחו להשפיע בכיוון זה על הצעת חוק ההשכלה הגבוהה שגיבש דינור בשנת 1955, אשר נפלה עקב הביקורת שנמתחה עליה בוועדות הכנסת.

הדברים הגיעו לשיא מסוים בדיוני 'ועדת הורוביץ' שנתמנתה במאי 1956 על-ידי זלמן ארן, שר החינוך מנובמבר 1955. זו הייתה ועדת מומחים לבדיקת צרכי ההשכלה הגבוהה בישראל והיבטם התקציבי, והדו"ח שלה מפברואר 1957 שימש גם בסיס לחוק ההשכלה הגבוהה שנתקבל בשנת 1958. ההיבט הפיסקאלי היה אולי הסיבה למינוי דוד הורוביץ, נגיד בנק ישראל ולשעבר מנכ"ל משרד האוצר, לעמוד בראשה. הורוביץ היה גם יושב-ראש חבר הנאמנים של בית-ספר קפלן, הוא הפקולטה למדעי החברה של א"ע, אך לא ברור באיזו מידה השפיעה עובדה זאת על עמדותיו בדיוני הוועדה. יתר חבריה היו, בעיקר לפי 'מפתח מפלגתי', השרים יוסף בורג, פרץ

⁴⁴ זיכרונות יעבץ (לעיל הערה 12), עמ' 115.

⁴⁵ אורי כהן (2006) [לעיל הערה 6], עמוד 228; וראו גם הסיכום בעמוד 220.

נפתלי ופנחס רוזן, וכן רא"ל (מיל') יעקב דורי נשיא הטכניון, פרופ' מזר מא"ע, וד"ר משה אבידור ממושרד החינוך. בדו"ח שלה קבעה הוועדה, שהמוסדות הוותיקים אינם מספיקים לענות על צרכי המדינה בהכשרת כוח אדם אקדמי, שאין נגישות להשכלה גבוהה לבני עולים חדשים, ושאינן ריבוי מוסדות חייב לפגוע ברמת ההוראה והמחקר האקדמיים. עם זאת נמנעה הוועדה מלהביע דעה על רמת המוסדות החדשים הקיימים [אוניברסיטאות בר-אילן ותל-אביב], לבדוק את נושא המחקר השימושי, ולהביע דעה על הארגון הארצי הרצוי – בטענה שנושאים אלה חורגים מסמכויותיה.⁴⁶

ועדת הורוביץ וחוק ההשכלה הגבוהה לא הועילו לאת"א במישרין ומיידית, אבל היה בהם משום מפנה. מאידך גיסא ברור שהדו"ח לא היה בו כדי להשביע את רצון ראשיה של א"ע, למרות שכך טען מזר בדיוניה הפנימיים תוך שהוא מדגיש את הנושאים בהם נמנע הדו"ח מהבעת דעה. בציבור הרחב, מכל מקום, נתקבל דו"ח זה כהכרעה נגד השמירה על בלעדיותה של האוניברסיטה העברית. הכותרת בעיתון "מעריב" מיום 11.3.1957, לדוגמה, הייתה "ממליצים להקים מוסדות אקדמאיים נוסף לאוניברסיטה ולטכניון".

ברוח דומה פנו פנייה דחופה ש' רוזנהק, מנהל המחלקה לתרבות בעיריית חיפה, וב' שחר, מזכיר המרכז לתרבות ולחינוך של ההסתדרות הכללית, במכתב משותף מיום 23.4.1957 אל מזר. הם ביקשו לטפל ללא דיחוי, ומבלי לחכות לחוק ולהקמת המועצה להשכלה גבוהה, בשינוי מעמדם של מוסדותיהם להשכלה גבוהה בתל-אביב ובחיפה. "פנייה זו באה לאחר עיון מעמיק בדין וחשבון של הוועדה לבחינת מצב ההשכלה הגבוהה בארץ, שאתה היית אחד מחבריה", ומתוך חשש לעתיד מוסדותיהם.

מסתבר אפוא, שעוד לפני המשא ומתן המכריע בין א"ע וביה"ס הגבוה הפסידה האוניברסיטה בקרב על מעמדה הבלעדי.⁴⁷ אילו עמדה על כך כראוי, אולי הייתה מנהלת ענייניה אחרת להבא.

3. הפעלת השלוחות בתל-אביב (1959-1965)

אחרי אישור המיזוג בכל מוסדות א"ע וחתומת האמנה התגלגלו העניינים במהירות: ב-20 במאי וב-8 ביוני 1959 החליטה מועצת הפקולטה למשפטים על הקמת "ועדה למטרות ההתמזגות" בהשתתפות נציגים מת"א, ועל הנהגת תואר ראשון (בוגר במשפטים) בפקולטה החל בשנת הלימודים תש"ך (1959/60). לימודי הב.מ. יימשכו שלוש שנים ועוד שני טרימיסטרים, בין היתר כדי להכין את הבוגרים כראוי למקצוע עריכת הדין. הוכנה תכנית לימודים מפורטת לשלוחה, דומה מאוד לנהוגה בירושלים אבל נמשכת שנה אחת יותר.⁴⁸

⁴⁶ על ועדת הורוביץ, הרקע, דיוניה והדו"ח, בדוקטורט ובספר של אורי כהן (לעיל הערה 6) ובספרו של מנחם קליין, בר-אילן: אקדמיה, דת ופוליטיקה (ירושלים, מאגנס תשנ"ח), עמ' 45 ואילך; אצלם גם פרטים על מדיניות דינור.

⁴⁷ העתק המכתב והכתבה ב"מעריב" שמורים בתיק 32390-1581/12 בארכיון העיר חיפה. בהמשך הזמן נכלל ביה"ס למדעי החברה של ההסתדרות בתל-אביב במיזוג עם א"ע ואילו ביה"ס הגבוה למדעי הרוח והחברה בחיפה הפך בהדרגה לגוף עצמאי. – ראוי לציין, שהערכה דומה של דו"ח ועדת הורוביץ הציג פרופסור חנוך גוטפרוינד בערב עיון על 'ההשכלה הגבוהה' ב-21 במאי 2007.

⁴⁸ ההחלטות בנושא הנהגת תואר ראשון למשפטים אושרו על-ידי הסינט ביולי 1959; הנימוקים פורטו במכתב הדיקן (לבונטיין) לרקטור (מזר) מיום 22 ביוני, שנכלל בנספחים לשיבת הסינט האמורה. בדצמבר 1963 החליטה מועצת הפקולטה להאריך את לימודי הבוגר במשפטים לארבע (בשלוחה חמש) שנים שלמות.

ב-6 וב-17 ביוני החליטה גם מועצת הפקולטה למדעי החברה על סדרי הלימודים בשלוחה שלה בתל-אביב. הודגשה חובת הפקולטה לדאוג להוראה בשלוחה, אחרי שבדין אוזכרו הקשיים בה. פורטה רשימת המורים שיוצעו למינוי בא"ע [אחרי הפרוצדורה המקובלת].

ב-5 ביולי נערכה בתל-אביב "מסיבה" פומבית "לרגל מיזוג האוניברסיטה של תל-אביב – בית הספר הגבוה למשפט וכלכלה לתוך האוניברסיטה העברית".⁴⁹ כבר הוזכר שאחרי הסכם השילוב משנת 1956 היה שם "האוניברסיטה של תל-אביב" חלק משמו הרשמי של ביה"ס הגבוה (ראו לעיל, עמוד 4 הערה 17). על כן הייתה תוצאת לוואי של המיזוג החדש, שהיה צורך לשנות את שם המוסד התל-אביבי ל-"אוניברסיטת תל-אביב", לשביעות רצונם של הלשונאים.⁵⁰

במהלך סתיו שנת 1959 נערכו גם מאמצים לסיכום ההסדרים הפרסונאליים של סגל ביה"ס הגבוה, ובכלל זה הצעת הסכם שכר בשלוחות ופיצויים או פנסיה לעוזבים. סוכמו ענייני התקציב, ובכללם שכר-הלימוד בשלוחות, וכן הצורך בטיפול משפטי ברישום הקרקע לבניין ובתאגיד שהיה בעלי ביה"ס – עניינים שחורגים מדיוננו. נציין רק, שלפי תכתובת פנימית מתחילת אוגוסט התברר שהתקציב השוטף של השלוחות לא יטיל מעמסה על א"ע, אולם הבנייה "מבוצעת ללא בסיס כספי נאות" ויש לטפל בכך.⁵¹

ביום 8 בספטמבר דנה ועדת הקבע בהסדרי השכר למורים בשלוחות. הוחלט לאשר למורי א"ע שילמדו גם בתל-אביב תשלום של 12.5 ל"י לשעת הוראה פלוס -16 ל"י הוצאות נסיעה ואש"ל ליום. כן אושרו סוגי השכר למורים הוותיקים שימשיכו לפי שעה בשלוחות, במשרה מלאה או חלקית, והעקרונות שיהיו בסיס המשא-ומתן על גובה הפיצויים למורים שעיקר עיסוקם ופרנסתם היה בביה"ס ושירותם הופסק.⁵²

בחודש אוקטובר נוהל משא-ומתן עם מחלקת החינוך של עת"א בדבר המשך השימוש בכיתות ואולמות בית-הספר "שבח" בשעות הערב, שהסתיים פחות או יותר לפי צרכי השלוחות, אחרי שהמחלקה של עת"א הערימה קשיים רבים. הדבר הבליט את דחיפות מימון הבניין והקמתו.

ביום 9 בנובמבר 1959, בשעה 5 אחר-הצהריים, נערך טקס הפתיחה של שנת הלימודים תש"ך בשלוחות, ובו הרצה פרופסור פטינקין על "התקדמות כלכלית במשק הישראלי".

למחלקה לכלכלה הייתה פתיחת השלוחה התפתחות רצויה, שאפשרה בין היתר קליטת חברי סגל חדשים, ביניהם ד"ר יוסף עטיה שקיבל משנת תשכ"א גם תפקיד של ריכוז לימודי הכלכלה בשלוחה. מבין מורי ביה"ס נקלט יצחק גלפט כפרופסור-חבר בקואופרציה, שלימד גם בירושלים, וכן אשר הלפרין וחיים לובין שלימדו כמורים מהחוץ לפי תכנית הכלכלה החדשה (הירושלמית). ממורי המחלקה בירושלים לימד ד"ר י"י הרשלג קורס בשלוחה, וכן הועסקו בה מספר אסיסטנטים מירושלים כגון דוד פינס. במחלקה למדע המדינה עבר ד"ר יעקב לנדאו ללמד לפי תכנית ירושלים.

⁴⁹ תיק 1940, כמו מרבית המידע כאן. בישיבת הוועדה המתמדת מיום 10.7.1959 נמתחה ביקורת על המסיבה ועל כמה מהנאומים בה, והובעה משאלה לעריכת "מסיבה בעלת אופי אקדמי" בראשית שנת הלימודים.

⁵⁰ השו"ז זיכרונות יעבץ, (לעיל הערה 12) עמ' 113.

⁵¹ תיק 1940.

⁵² חלק מהפרוטוקולים של ועדת הקבע שבהם נעזר דיוננו הוגדרו בזמנם "סודיים" ותוקו בנפרד.

בשנים הבאות נתקבלו למחלקה לכלכלה עוד מורים חדשים כמיועדים להוראה בשלוחה, אם כי בדרך כלל לא הסכימו לגור בתל-אביב. מכל מקום התפתח דפוס לפיו לימדו כל מורי הכלכלה המלאים בשלוחה גם קורס אחד (לפחות) בירושלים, ומספר קטן של מורים ירושלמים לימדו בשלוחה כעבודה נוספת.

מבין מורי ביה"ס הגבוה החלקיים המשיכו מר נחום אייגס, ד"ר נפתלי גרינבאום וד"ר א' קוסט במכון לראיית חשבון; אחרים הועסקו בשלוחת מדעי החברה כמורי שנים ג'ד' לפי התכנית הישנה, למשך תקופת המעבר: נ' בן-נתן, י' בק, פני גינור, אברהם דורות, אשר פושטר, ולטר פרויס, וגרשון צידרוביץ. הוותיקים אייגס, גינור, דורות, פושטר ופרויס קיבלו מייד מינוי כ"חברי הוראה" וגלפט כפרופסור-אורח, עד הסדר מינויים הקבוע. בשלוחת הפקולטה למשפטים נמשכה העסקתם של ישראל בר-שירה, א' מלחי, אהרון פולונסקי, גוואלטיירו פרוקציה וזאב צלטנר.⁵³ המשפטים שמואל אייזנשטדט ופליטאל דייקן (דיקשטיין), ממייסדי ביה"ס הגבוה, פרשו עתה לפנסיה.⁵⁴

בשלהי 1959 בחרו מועצות מורי השלוחות בד"ר ולטר פרויס לתפקיד דיקן-משנה במדעי החברה, ובד"ר זאב צלטנר לדיקן-משנה במשפטים.

לפי ספירת תלמידי א"ע בתל-אביב למדו בתש"ך (1959/60) 346 תלמיד בשלוחת המשפטים ו- 1,013 בשלוחה של מדעי החברה. במדעי החברה למדו 476 תלמיד לפי תכנית הלימודים של א"ע, בחוגים כלכלה, סטטיסטיקה, סוציולוגיה, ומדע המדינה: 207 חדשים, 200 שהחליפו תכנית אחרי שנה או שנתיים בביה"ס הגבוה, 53 שעברו מביה"ס הגבוה של ההסתדרות, ו-16 שעברו מירושלים. 210 תלמיד למדו לפי התכנית הישנה, בשנים ג'ד'; 283 למדו במכון לראיית חשבון, וכ-40 בתכניות דו-שנתיות של מנהל ציבורי או עיתונות.⁵⁵ נתונים אלה מבהירים את המקורות מהם באו התלמידים לשלוחה בהקמתה.

מספר התלמידים בשלוחת מדעי החברה גדל במהירות. לפי דו"חות סטטיסטיים שהוכנו בפקולטה בשנת 1964, גדל מספר התלמידים במדעי החברה בשלוחה מראשיתה ועד 1963/64 פי שניים, לעומת גידול ב-38% לערך בירושלים, ומספר התלמידים החדשים גדל בשלוחה כמעט פי שלושה, הרבה יותר משיעור גידולם בפקולטה בירושלים.⁵⁶ (המדובר בתלמידי החוגים במדעי החברה ותלמידי הקורס הדו-שנתי לתעודה במנהל עסקים, ולא נכללים תלמידי המכון הארבע-שנתי לראיית חשבון.)

---

⁵³ תיק 19440: הצעת התקציב לפקולטה למדעי החברה לתש"ך, ומכתב הדיקן (י' כ"ץ) מיום 7.9.1959 אל ההנהלה בעניין המינויים בשלוחה (כולל מורי מתמטיקה וסטטיסטיקה). חלק מהנ"ל קיבלו אחר-כך דרגת "מרצה". לעניין המשפטים ראו ישיבת הוועדה המתמדת ביוני 1959, וישיבתה בדצמבר – כולם נמצאו ראויים למעמד "מרצה".

⁵⁴ דייקן היה גם פרופסור למשפט עברי בא"ע בשנות ה-50; קיבל פרס ישראל למדעי החברה והמשפט בשנת 1957. עליו ועל אייזנשטדט ראו חלק א' של תולדות המחלקה לכלכלה, עמ' 517.

⁵⁵ תיק 1940, מסמך ללא תאריך כנראה מדצמבר 1959, והשלמות ללא תאריך כנראה מפברואר 1960. הספירה פירטה מיונים לפי נתונים פרסונליים רבים, כגון גיל, ארץ לידה ושנת עלייה (כמחצית היו ילידי הארץ), מסגרת מגורים (כ-60% גרו עם ההורים, כ-30% עם משפחתם העצמאית), ומקורות הכנסה.

⁵⁶ נתונים אלה והנוספים להלן מתיק 2644 בארכיון א"ע: דו"ח סטטיסטי שהוכן לקראת ישיבת הוועדה המתמדת ביום 21.2.1964 ומכתב לוואי של פטינקין (דיקן) אל רקח (רקטור) מיום 16.2.1964; דו"ח שהוכן לישיבת הוועד הפועל ביום 19.11.1964.

אמנם, מנקודת ראות הצרכים בשטחי לימוד והסמוכים להם ההשוואה האמורה מוטית. כפי שהוזכר לעיל, נספרו בתש"ך מעל לאלף תלמידים בשלוחת מדעי החברה, ובכללם הממשיכים לפי תכנית הלימודים הישנה (210), תלמידי ראיית חשבון (286), ותלמידים של קורסים דו-שנתיים מביה"ס הגבוה. נכון שלפי תכנית א"ע למדו 476 תלמיד (או 455 לפי הלוחות משנת 1964), אבל גם כל האחרים נזקקו לשטחים ולספרייה. גם בהתחשב בהערות אלה גדל מספר התלמידים בשלוחה מראשיתה ועד תשכ"ד (כולל תלמידי ראיית חשבון ומנהל עסקים) ב-50%. שלוחת הפקולטה למשפטים גדלה מ-346 תלמיד בתש"ך ל-865 בתשכ"ד ולאומדן של 930 בתשכ"ה⁵⁷.

גידול האוכלוסין המהיר יצר בעיות מספר, שהחמורה בהן הייתה בעיית המקום. כזכור נעתרה מחלקת החינוך של עת"א, בקושי, לאפשר את המשך השימוש בכיתות ואולמות בית-ספר "שבח" גם בשנת הלימודים תש"ך, למרות שינוי השתייכותו של ביה"ס הגבוה. לשנת תשכ"א הצליחה הנהלת א"ע, אחרי משא-ומתן קשה עם גורמי כ"יח בתל-אביב, ירושלים ופריס, לקבל זכות שימוש בכיתות של ביה"ס התיכון של כ"יח ברמת אביב. הסדר זה לא כלל מקום לספרייה, ולכן נשכרה בדצמבר 1960 דירה בקרבת מקום לצרכי הספרייה.

לכאורה נפתרה בעיית המקום עם סיום הקמתו של הבניין על-שם טרובוביץ, בן ארבע הקומות, לקראת שנת הלימודים תשכ"ב.⁵⁸ הקמת שלד הבניין הוחלה עוד על-ידי ביה"ס הגבוה והושלמה על-ידי א"ע, על שטח של כ-10 דונם. בשנת 1955, בחילופי המגרשים עם רשות הפיתוח (ראו לעיל, עמ' 6-7), קיבל אמנם ביה"ס הגבוה שטח של כ-15.6 דונם, אבל כשרצו להתחיל בבנייה התברר שמבחינת תכנית הבינוי לקריית את"א ברמת אביב ומסיבות טופוגרפיות היה הכרח להעתיק את מיקום הבניין דרומה לשטח יותר קטן. עוד לפני גיבושה של תכנית הקריה הגיש ביה"ס תכנית של שלושה בניינים על 18 דונם לערך, אשר אושרה עקרונית על-ידי הוועדה לבניין ערים, אך לא התגשמה.⁵⁹

מפאת גידול הצרכים נזקקו השלוחות להמשך שכירת חדרים בבניין ביה"ס התיכון כ"יח בשנים תשכ"ב-תשכ"ג. לקראת תשכ"ד סירב הוועד המנהל של חברת בית-הספר להמשיך בהסדר; וכבר מסוף 1963 פתחה הנהלת א"ע במשא-ומתן מחודש לקראת שנת תשכ"ה. ב-18 בדצמבר 1963 ציין פטינקין בסקירת הדיקן בישיבת מועצת הפקולטה למדעי החברה, שבעיית השטחים קיימת בכל הפקולטה אבל חמורה ביותר בשלוחות, וכי "הכרחי לגשת בכל ההקדם להקמת בניין נוסף בתל-אביב". מועצת הפקולטה אכן קיבלה החלטה ברוח דבריו. דא עקא, שמלבד שאלת המימון⁶⁰ הקשתה עמדתה האיתנה של עת"א בסירובה להקצות לא"ע שטח לבניין שני. אחרי החלטות בפורומים נוספים אודות נחיצות ודחיפות הבניין השני שוחח

⁵⁷ נספח לפרוטוקול מועצת הפקולטה למשפטים מנובמבר 1964.

⁵⁸ חנוכת הבניין החגיגית נערכה ביום 21.6.1962, בהשתתפות מרדכי נמיר, ראש עת"א, ונכבדים אחרים (תיקים 065 ו-1940 בארכיון א"ע). ההשקעה בבניין, כולל פיתוח השטח, הוערכה ביולי 1961 בועדת הפיתוח ב-1.8 מיליון ל"י (תיק 065). השלמתו נתאפשרה על-ידי תרומות של יצחק טרובוביץ ורעייתו בסך חצי מיליון ל"י ותרומה מכספי עיזבון ריימונד ליטווינסקי בסך 400 אלף ל"י (תיק 1940). הבניין ("בניין הלבנים האדומות") משמש עד היום את את"א בשינוי ייעוד.

⁵⁹ מזכר מיום 20.2.1966 (תיק 065); לעניין חילופי המגרשים ראו לעיל, עמ' 7 והערה 29.

⁶⁰ לדעת עו"ד אשר רשף, שהיה אז בין היתר ממונה על כל ענייניהן המנהליים של השלוחות, המימון לבניין נוסף לא היה צריך להוות מכשול (ראיון מיום 25.5.2006). בפועל העניין היה קשה יותר: במאי 1963 הביא עו"ד בר-שירה הצעה של תרומה בסך 250 אלף ל"י להקמת בניין עבור "המכון לעבודה" של השלוחות (תיק 065); ובנסיעתו לארה"ב קיבל אילת הצעה מהתורם הגדול מוריס קפלון בניו-יורק לבנות בניין שני,

נשיא אי"ע (אליהו אילת) בנושא עם ראש עת"א ודווח בוועדה המתמדת במרס 1964, כי "מסיבות שונות אין מר נמיר רואה אפשרות לקיים את שני המוסדות [את"א והשלוחות] בקמפוס אחד [ברמת אביב]".

בהקשר זה יש לאזכר, שלטענת נמיר התכוון מר יצחק טרובוביץ מלכתחילה לתרום את תרומתו לאת"א, אך ב-30 במרס 1961 כתב נמיר לטרובוביץ שהחליט אחרי שיקול כי "במסיבות הקיימות" יהיה זה לטובת הסטודנטים אם התרומה תינתן "להשלמת בניין הפקולטה למשפטים וכלכלה (השלוחה של אי"ע)". עם זאת הביע תקווה, שבעתיד הלא רחוק יימצא "פתרון חיובי" לשאלת היחסים בין אי"ע ואת"א. במכתב מקביל כתב נמיר ליואל רקח, רקטור אי"ע, שעליה להשלים עתה מיידית את הבניין "בצורה נאותה", וכי אין בהחלטתו האמורה משום הכרה בתביעות נוספות של אי"ע על הקרקע המיועדת להקמתה של את"א.⁶¹

אולם עלו גם קשיים נוספים. המחלקה לסטטיסטיקה, למשל, ציינה החל בשנה הראשונה שאין לה כוח אדם מספיק למתן הוראה ראויה בשלוחה. בישיבת מועצת הפקולטה הנ"ל חזר וציין ראובן גבריאל, ראש החוג, שבסטטיסטיקה אין מורים ללימודי-יום בשלוחה; וכן "מן ההכרח, לדעתו, להגביל את מספר התלמידים בשלוחה במסגרת כוח-קיבולו של הבניין; ... ספק אם היה זה נכון לפתוח בלימודי-יום בכלל." המחלקה לפסיכולוגיה, שבירושלים נכללה בפקולטה למדעי החברה, לא קיימה לימודים בשלוחה מלכתחילה. גם המחלקה לאנגלית, שסיפקה תחילה את שעורי המכינה הדרושים לתלמידי השלוחות והחל בשנת תשכ"ג נדרשה לקיים שם לימודי חוג, התלוננה כל העת על קשיי כוח-אדם. בישיבת הוועדה המתמדת במאי 1964 הצביע פרופ' אברהם מנדילוב, ראש המחלקה, על הקשיים החמורים באיוש ההוראה בתל-אביב, והציע להפסיק לרשום מחזורים חדשים לחוג שבשלוחה.⁶² פראוור, דיקן מדעי הרוח, תמך בהצעה, ואילו פטינקין טען שהפסקת רישום זאת "תהווה את הצעד הראשון לחיסול השלוחה בכלל". הוחלט לא לרשום תלמידים לחוג לשנת תשכ"ה, ולעשות מאמצים – ובכללם מינוי ועדת חיפוש לכוחות הוראה – לחידושה לקראת תשכ"ו. נתקבלה דרישת פטינקין שעד לפתרון הבעיה בתל-אביב לא תורחב הוראת האנגלית בחיפה.

אך נדמה שהקושי החמור ביותר להתנהלות השלוחות נבע מהתפתחות אוניברסיטת תל-אביב ומחילוקי הדעות החריפים שהיא עוררה במוסדות ניהולה של אי"ע.

4. התבססותה של אוניברסיטת תל-אביב והשלכותיה

כפי שהוזכר בראשית סעיף 2 (עמ' 5) חל בנובמבר 1959 שינוי דרסטי בעיריית תל-אביב, עם ניצחון מפא"י בבחירות למועצת העירייה ובחירתו של מרדכי נמיר לראש העיר.⁶³ בכך גם השתנה מקצה

בגודל הראשון, ולהשכיר אותו לאי"ע ("התייעצות", 24.12.1963). על חשיבות תרומותיו תיעד העובדה, שמצדו האחורי נשא בניין טרובוביץ שלט שזה בניין ע"ש קפלון.

⁶¹ מכתבי נמיר לטרובוביץ ולרקח בתיק 065 בארכיון אי"ע. המכתב לרקח מצוטט על-ידי אורי כהן (2006) [לעיל הערה 6], עמ' 225, לפי תיק בארכיון עת"א.

⁶² במכתב מיום 22.3.1964 אל דיקן מדעי הרוח (פראוור) פירטה ד"ר דורותאה קרוק, מרכזת תכנון ההוראה באנגלית, את הקשיים עליהם דיבר מנדילוב ואת אי-רצונה להציע לדוקטורנטים של החוג, שמלמדים משרה מלאה בירושלים, לקבל על עצמם גם הוראה בתל-אביב ולפגוע בעבודת המחקר שלהם.

⁶³ מרדכי נמיר (נמירובסקי, 1897-1975) היה מראשי תנועת הפועלים מאז עלייתו בשנת 1924 ומראשי 'ההגנה'; היה ציר ישראל במוסקבה (1949/50); כיהן כמזכ"ל ההסתדרות (1950/56) וכשר העבודה

אל קצה המערך הפוליטי בנושא את"א: למפא"י לא היה עוד תמריץ למנוע את התפתחותה של אוניברסיטה בתל-אביב, בהתאם לגודלה ומעמדה בחיי הכלכלה והתרבות של ישראל. אמנם התוצאות לא הורגשו מייד. בשנת 1959/60 עדיין האטו קשיי התקציב את צמיחת האוניברסיטה, למרות המאמצים לגיוס סגל נוסף. אך כבר בפברואר 1960 מינה נמיר ועדה ציבורית "לבדיקת מצב המוסדות לחינוך גבוה בעיר ובעיותיהם, ... וכן לבדוק את המבנה של המוסדות הללו ושאלת הקשר לאוניברסיטה העברית בירושלים".⁶⁴ הרכב הוועדה שיקף את העדפות נמיר באשר לתוצאות⁶⁵ ואת רצונו לקבל דו"ח מהיר: שלושה חברים בלבד, בראשם ח"כ משה שרת (לשעבר ראש הממשלה ושר החוץ) ועמו חיים לבנון, שכראש העיר עד לבחירות האחרונות פעל נמרצות למען כינונה של את"א, וד"ר משה אבידור מנכ"ל הסוכנות היהודית, שכיהן שנים רבות כמנכ"ל משרד החינוך. ראוי לאזכר שתשתית פוליטית וציבורית לדיוני 'ועדת שרת' הונחה חמש שנים קודם לכן על-ידי דו"ח 'ועדת הורוביץ' (לעיל עמ' 11/12).

דו"ח 'ועדת שרת' מסוף אוגוסט 1960 הסתכם בהמלצות העיקריות הבאות: יש לקיים ולפתח בתל-אביב אוניברסיטה מסועפת ובעלת רמה, אשר תגיע למלוא התפתחותה שלבים שלבים; בתל-אביב צריכה לקום אוניברסיטה אחת, אשר במסגרתה יהיו מכוונסים כל מוסדות החינוך הגבוה שבעיר; האוניברסיטה של תל-אביב חייבת להיות עצמאית.⁶⁶ כל המסקנות וההמלצות נתקבלו פה אחד.⁶⁷

ברור מכך שלא נתקבלה עמדתה של א"ע, שראשיה – מזר וסגן הנשיא אריה דבורצקי – טענו בפני הוועדה כי "עצמאותה של האוניברסיטה בתל-אביב לאלתר עלולה לפגום באיכותו של החינוך הגבוה בארץ, אם לא תקוים בה אותה מידת ההקפדה לגבי רמת ההוראה והענקת התארים האקדמיים". נדחתה אפוא הצעתה של א"ע לקבל על עצמה את האחריות לקיומו ולפיתוחו של המוסד בתל-אביב.⁶⁸ יתר על כן, א"ע נדרשה לסייע לביסוסה ולעיצובה של את"א במתן עצה והדרכה "ובהעמדת כוח-אדם לרשותה", על בסיס "הסדר מיוחד".⁶⁹

מובנות הן אכזבתה המרה של א"ע מהדו"ח והן תחושתם של אנשי את"א כי "מסמך חשוב זה הפך, למעשה, להיות הצ'רטר של אוניברסיטת תל-אביב והוא שגרם להתפתחותה

(1956/59). העמדתו בראש רשימת מפא"י הייתה גורם מכריע בבחירות בתל-אביב. כיהן כראש העיר במשך תשע שנים.

⁶⁴ פירוט על 'ועדת שרת' ראו אצל אורי כהן (2006) [לעיל הערה 6] עמ' 221-223; נוסח הדו"ח של הוועדה בתיקים 1943 ו-1950 בארכיון א"ע.

⁶⁵ לדעת צבי יעבץ רצה נמיר דו"ח מוועדה בעלת יוקרה כדי להרשים את חברי מפא"י במועצת העיר, שהיו נגד הקצאת כספים לאת"א (זיכרונות יעבץ, לעיל הערה 12, עמ' 118). עם זאת נציין שנמיר פעל גם רבות לפינוי תושבי שכונות ומעברות לשיכונים חדשים.

⁶⁶ דו"ח הוועדה, עמ' 10, מצוטט על-ידי אורי כהן, שם, עמ' 243.

⁶⁷ מכתב לוואי, שרת אל נמיר, 28.8.1960 (תיק 1943).

⁶⁸ דו"ח הוועדה, עמ' 5-6, מצוטט שם עמ' 242. בשנים הבאות נמתחה בא"ע לא פעם ביקורת על רמתם האקדמית של מתמנים מסוימים באת"א.

⁶⁹ המלצה ד', דו"ח הוועדה, עמ' 11. אורי כהן (שם) הערה 59 בעמ' 376 מביע השערה, כי פגיעה זאת ביוקרתה ובשאיפותיה של א"ע גרמה לפרופ' מזר להתפטר מתפקידו כנשיא ורקטור [מסיבה בריאותית דחופה, הודעה לסינט 8.3.1961] בתור "האיש שהוביל את המאבק שנים ארוכות, ונכשל בו".

המפליגה בשנים לאחר מכן", כדברי יעקב רברבי שהיה מזכירה האקדמי הראשון.⁷⁰ ואכן החלה במהרה צמיחה מהירה של את"א, בתלמידים ובכוחות הוראה, הודות להקצבות כספיות נאותות מהממשלה ומהעירייה ולסיוע בבניית הקמפוס ברמת אביב.⁷¹ אין ספק שתמיכת נמיר סייעה ביחסים עם משרדי האוצר והחינוך, אך גם כוחות ציבוריים נוספים וועדות הכנסת תרמו לכך. הועלתה המחשבה לבטל את הפלייתן של אוניברסיטאות בר-אילן ותל-אביב בהשוואה למוסדות הוותיקים על-ידי שיטת הקצאה תקציבית לפי מספרי התלמידים: ביום 21 במרס 1961 הודיע ח"כ ישראל גורי, יו"ר ועדת הכספים, מעל דוכן המליאה שהוועדה הביעה פה-אחד "משאלה" (המכוונת לשר האוצר) לשינוי זה בשיטת ההקצבה.⁷² אין ספק שדעת הקהל רבים מבין חברי הכנסת וחברי המל"ג לא ראו בעין יפה את תביעת א"ע לבלעדיות או בכורה אקדמית.

כבר באוקטובר 1960 העניקה המועצה להשכלה גבוהה [להלן המל"ג], שהוקמה לפי חוק מאוגוסט 1958, הכרה חלקית לאת"א שבראשה עמד אז פרופ' אלפרד קלופשטוק, רופא ומיקרוביולוג: שבעה חוגים הוכרו כרשאים להעניק תואר בוגר, והחוג למיקרוביולוגיה – תואר מוסמך.⁷³ בשנת 1962 מנתה הרשימה 14 חוגים זכאים להעניק תואר ראשון באת"א, ו-16 באוניברסיטת בר-אילן.⁷⁴

כל אותה עת שררו יחסים מתוחים בין את"א והעירייה לבין א"ע. הדברים התבטאו גם בניסוחיו הדו-משמעיים של נמיר בנושא הקצאת קרקע לבניין שני לשלוחות ובנושא הקצבות העירייה לתקציב השלוחות באמצעות אגודת שוחרי א"ע. בדרגים הנמוכים יותר היו הדברים בוטים יותר.⁷⁵

בתחום האקדמי נקטו שני המוסדות בצעדים שנתפרשו כתוקפניים או לפחות פולשניים על-ידי הצד השני, וניסיונות לתיאום מפויס עלו על שרטון. כך הקימה את"א בשנת 1963 בית-ספר "ללימודי המשך ברפואה" (עבור תלמידים שכבר למדו מספר שנים רפואה בחוץ-לארץ), שנתפש בירושלים כצעד של התחרות תוקפנית. לא ברור אם ראו זאת כך בתל-אביב. אולם מאז שד"ר גיורג' סי' וייז נתמנה נשיא את"א בנובמבר 1963, אחרי שלא נבחר לנשיא א"ע במרס 1962,⁷⁶ הפך היחס מצד תל-אביב לתוקפני במפורש ובמכוון.

---

⁷⁰ בראיון עם אורי כהן, שם הערה 65 בעמ' 412. יעקב רברבי (אח"כ רברבאי, 1919-1996), שירת בצבא קבע עד ספטמבר 1956 ונתמנה מזכיר אקדמי של את"א מנובמבר. 'דיקן לעניינים אקדמיים' מאפריל 1973 עד פרישתו ביוני 1976 (באדיבות ארכיון את"א).

⁷¹ בעקבות דו"ח שרת קיבלה את"א תרומה מעיזבון התעשיין אריה שנקר לבניין למחלקות הפיסיקה והכימיה, והעירייה מינתה אדריכלים להכנת תכנית-אב לקמפוס ברמת אביב, בו עמד עד אז רק השלד של בניין השלוחות.

⁷² אורי כהן שם, עמ' 224, ונוסח הדברים המלא בהערה 61 בעמ' 376.

⁷³ לפי זיכרונות יעבץ (לעיל הערה 12), עמ' 112, 121.

⁷⁴ מכתב ש' סמילן, מזכיר המל"ג, אל פוזננסקי (לפי בקשתו) מיום 11.4.1962 (תיק 1940). באותה שנה למדו באת"א כ-1,450 תלמיד, מעט יותר מאשר בשלוחות א"ע. המל"ג הכירה באת"א הכרה מלאה בשנת 1969.

⁷⁵ דוגמה ל"גישה אנטי-ירושלמית" במכתב י' שול אל יוסף ג' ליבס, סגן נשיא, מיום 19.3.1962. (תיק 065 בארכיון א"ע).

⁷⁶ גיורג' סי' וייז (George S. Wise, 1906-1987), תעשיין עשיר בארה"ב, נדבן ופעיל ציוני, היה יו"ר חבר הנאמנים של א"ע בשנים 1953-1962. ב-1962 (בעקבות התפטרות מזר ב-1961) רצה להיבחר לנשיא האוניברסיטה ולא עלה בידו (נבחר אליהו אילת), ומאז נטר טינה כלפי א"ע. [ראו נספח, להלן עמ' 29-32].

ב-29 בינואר 1964 פורסם בעיתון "הארץ" ראיון עם פרופ' בנציון כ"ץ, סגן הרקטור של את"א, ובו נכללה דעתו כי "הגיעה השעה שא"ע תעביר לנו את השלוחה התל-אביבית שלה". בישיבת הוועדה המתמדת ב-31 בינואר שאל פטינקין אם תהיה תגובה לאמרה זאת, ואם כן – עליה להיות מיידית. הרקטור השיב שההנהלה סבורה שאין מקום לתגובה רשמית; ולמרות שהיה דיון נוסף לפי בקשת הוועדה ולאור ההערות שהושמעו בה, חזר על תשובה זאת בישיבה הבאה.⁷⁷ וייז נתן תנופה רבתי להתפתחות האוניברסיטה, כגון הרחבת המחלקות לפיסיקה ולמתמטיקה לתחומים נוספים (פיסיקה גרעינית, מדעי המחשב), הפיכת בית-הספר האמור לפקולטה מלאה לרפואה, והקמת פקולטה למדעי החברה בשנת 1964 – מעין הכרזת מלחמה גלויה 'להשבת השלוחות' לאת"א. באותה שנה התקין וייז את ארגונה האקדמי והמנהלי של את"א והשיג את רישומה כעמותה [אז 'אגודה עות'מאנית'] עצמאית. בשנת הלימודים תשכ"ו (1965/66) כבר למדו באת"א 4,500 תלמיד. וייז כיהן כנשיא את"א עד 1971; הישגיו באו לו בזכות "קשריו הענפים עם הצמרת הכלכלית והפוליטית של ישראל, וכן מרצו הרב".⁷⁸

5. הדיונים והמחלוקות באוניברסיטה העברית

בסוף סעיף 3 לעיל הוזכרו הקשיים שנבעו מהגידול הנמרץ במספר תלמידי השלוחות, הן במציאת די מורים מתאימים והן מבחינת הצפיפות בבניין, שלכולן היו גם השלכות תקציביות מובנות. קשיים אלה, נוכח התפתחותה של אוניברסיטת תל-אביב, גרמו למחלוקת מחריפה והולכת בקרב ראשי א"ע בנושא עתיד השלוחות. הסתמנו שתי גישות עיקריות, של הממשיכים לדגול במדיניות 'האימפריאליסטית' של ביצור מעמדה של א"ע כאוניברסיטה של כל מדינת ישראל, שמכללות שמעניקות תואר ראשון בלבד כפופות לה אקדמית [צד א]; וגישת הרוצים לסגת ממדיניות זאת ולהסתפק בראיית א"ע כגוף מדריך ומייצע לאוניברסיטאות נוספות בהתהוותן, תוך ניהולן האקדמי בראשית דרכן [צד ב].

הקווים הסתמנו כבר בהקשר לנושא שעלה על הפרק בקיץ 1962, כשהדיקנים של מדעי החברה והרוח הציעו להנהיג בשלוחה לימודי אנגלית במתכונת של חוג משני. היה זה ניסיון ברור של 'צד א' להנהיג בשלוחות גם לימודים של מדעי הרוח, בטענה שתלמידי מדעי החברה שם מקופחים מבחינת אפשרויותיהם לבחור חוג שני. 'צד ב' ראה בצעד זה – שאושר בוועדת הקבע של הוועד הפועל – "אימפריאליזם אקדמי" שפוגע בקידום ההוראה והמחקר בירושלים (פרופ' נתן פיינברג בדיון בוועדה) ומעשה של "השגת גבול" שהדהים את אנשי את"א (פרופ' ש"ה ברגמן במכתב לנשיא א"ע).

בסתיו ובשלהי 1962 נערך דיון בוועדה המתמדת של הסינט על "מעמדה של האוניברסיטה במערכת החינוך הגבוה במדינה", שעקב חילוקי הדעות נמשך שלוש ישיבות. נדונו למעשה שני נושאים, המשך הפעילות בשלוחות ופנייתה של עיריית חיפה בעניין פתיחת "קולג'י"

⁷⁷ תיק 2644 בארכיון א"ע והפרוטוקולים של הוועדה המתמדת. [אולי היה זה סימן שבהנהלת א"ע התחילה לנשוב רוח אחרת.]

⁷⁸ הציטוט לפי "דעת רבים, כולל פרופ' בנימין מזר [ב-1990]", מאורי כהן (2006), עמ' 178 והערה 32 בעמ' 367.

בעיר זאת על-ידי א"ע, במקום בית הספר הגבוה של ערב שהוקם ב-1953 [לעיל, עמ' 4].⁷⁹ בנושא השלוחות תבע 'צד א' הנהגת מדעי רוח "קרובים" עובר תלמידי מדעי החברה, בהדגשת היסטוריה ופילוסופיה. אורבך וצלטנר דרשו לשלוח לשלוחה מורים בכירים בהיסטוריה, כדי "להראות את כוחנו". אולם אפרים אורבך גם הסתייג באומרו, כי "יתכן שלא הכל צריך להיות מסונף לירושלים". מצד 'ב' הודגשו שוב צרכי ירושלים והועלתה השאלה "ההגיע הזמן במצב כזה לצאת להתחרות גלויה עם את"א?" (פוזננסקי).

הוויכוח נמשך בסינט, בשתי ישיבות בדצמבר 1962 ובינואר 1963. כאן בלטו דברי 'צד ב'; כך, למשל, הצביע רוטנשטרייך על הסכנות הגדולות מיצירת מעמד של "מלומדים על גלגלים" שתפגע במחקר וגם באיכות ההוראה, ולאורך ימים גם בדמותה של א"ע. לגבי השלוחה, "אין מקום שנפגע באת"א, שחברים שלנו במועצה להשכלה גבוהה נתנו לה הכרה", ובלי ביטחון שנציע בשלוחה רמה גבוהה יותר "אין אנו צריכים להיכנס להתחרות". "מאחורי את"א עומדים כיום כוחות ציבוריים ושל מלומדים." בר-הלל תבע להשקיע יותר במדעי הטבע בירושלים, שמצבם "בניגוד משווע" לארצות אחרות ולצרכי התייעוש והביטחון של ישראל. אורבך המשיך בניסיונו לפשר בין הקצוות: הוא פתח באמירה כי "ברור כיום שיש להצטער על החלטת הסינט מ-1952",⁸⁰ כי קמה את"א וחלק ממורינו נוסעים להורות שם. נוצרה "אווירת מרירות והתחרות שאינה במקומה". במל"ג הועמדו חברינו "במצב בלתי נעים, כאילו אנו מעוניינים להחזיק ב'מונופול' ... ולהצר את צעדיהם של המוסדות הצעירים". אין להחריף את חילוקי הדעות ולפתוח חוגים שכבר קיימים באת"א; אפשר לתת קורסים במדעי הרוח בלי מסגרת של חוגים. לעומתו אמר פראוור שאמנם נעשתה "שגיאה ... ב-1952" אבל עתה תובע ראש עת"א "להחזיר לו את השלוחות" שלא עת"א בנתה.

סיכום ארעי הושג בדיוני הוועדה התמדת במאי 1963, לפני הונחו המלצות "ועדת תל-אביב".⁸¹ אושרה הנהגת מסלול ב"א במדעי החברה בלימודי יום (שלוש שנים). צוין שיש ביקוש להם בשלוחה, ושכבר בתשכ"ד ניתן להתחיל בלימודי-יום לשנה א' של כלכלה, סוציולוגיה ומדעי המדינה ללא תוספת כוחות הוראה. כן אושרה עקרונית הנהגת צירוף לימודים בין-חוגי במדעי החברה, לבחירה כחוג לימודים שני. לצרכי החוג המצורף אישר הסינט ב-16 ביוני הנהגת לימודי גיאוגרפיה בשלוחה.

בנושא חיפה פתח רקח בישיבת הסינט הנ"ל וציון, כי "לאור הניסיון שהיה לנו עם [אוניברסיטת] תל-אביב מצאנו כי חשוב ביותר שנקבל על עצמנו את ארגון המוסד [בחיפה] מהתחלה"; העירייה תיתן תמיכה מלאה ואחריות תקציבית, והטכניון מברך על היוזמה ויוכל לשלוח תלמידים למוסד החדש לצורך השלמת לימודי יסוד במדעי הרוח. ואמנם הסינט אישר עקרונית את הצעות הוועדה המתמדת בעניין חיפה -- הקמת "מוסד אוניברסיטאי" בחיפה,

---

⁷⁹ לקראת דיון זה התכנסו דוברי 'צד א' (י"ש שפירא, אוגוסטו לוי, פראוור, פטינקין, צלטנר ובקי) עם הנשיא אילת והרקטור רקח לגיבוש עמדה תקיפה למען פיתוחן וחיזוקן של השלוחות. (סיכום הפגישה כנספח בתיק 1940).

⁸⁰ בפברואר 1953, לאמתו של דבר, החליט הסינט שא"ע לא תקבל אחריות להנהלת מוסד מחוץ לירושלים, ובכך נסתם הגולל על שיתוף הפעולה עם עת"א. (ראו לעיל, עמ' 3).

⁸¹ שחבריה היו אורבך, ליבס, פטינקין, פראוור וצלטנר. הוועדה מונתה על-ידי הוועדה המתמדת בסוף 1962. הצעתה המפורטת בתיק 1940 בארכיון א"ע, ללא תאריך; עקרוניתה נדונו בישיבתה מיום 22.4.1963.

בשליטה אקדמית מלאה של א"ע, שייתן הוראה לקראת תואר ראשון ותעודת הוראה – וביקש שתעבד פרטים לביצוען. הדיון נערך בוועדה המתמדת ב-1 במאי 1963. פטינקין וצלטר התנגדו לאזכור עצמאותו בעתיד של המוסד המתוכנן. פטינקין ביקש להזכיר "כי מטרתנו ... הייתה להגשים את הרעיון שתפקידה של א"ע הוא להפוך לאוניברסיטה של המדינה," לפי דוגמת קליפורניה. הנושא הוחזר אפוא לוועדת המשנה והושמט אזכור העצמאות העתידה בשני סעיפים בחוזה, תוך הוספת קביעה שבשנת תשכ"ט יחזרו הצדדים לדון בעתיד המוסד. לאחר תיקונים אלה אושר ההסכם בוועדה המתמדת וגם בוועדת הקבע. ד"ר יהושע אריאלי מהיסטוריה מונה היועץ האקדמי למוסד בחיפה.

פטינקין המשיך במדיניות הלחצים שלו. בנובמבר 1963 שלח לאילת, נשיא א"ע, מכתב ארוך בו פירט את בקשתו "להעמיד לדיון מיידית את ... בעיית שלוחת האוניברסיטה בתל-אביב". בין היתר הזכיר את התסיסה הגוברת בין מורי השלוחות לגבי עתיד המוסד שם ועתידם הם, שהוחרפה על-ידי העובדה ששלושה ימים לפני פתיחת שנת הלימודים טרם ידעו היכן יתקיים חלק ניכר של השעורים. טקס הפתיחה היה "כשלון אדמיניסטרטיבי חרוץ" שהפגין "אוזלת יד שהיה בה משום פגיעה בכבוד א"ע". דרושה תוספת מורים, ובפרט בכירים, ובעיקר – פתרון "הצורך המשווע לבניין נוסף".⁸² בינואר 1964 כתב פטינקין לאילת, שעדיין לא השתנה מאומה בנושאים שהעלה במכתבו הנ"ל, ושמתיחזקת ההרגשה כי "אין לאוניברסיטה מדיניות ברורה" לגבי השלוחה בת"א.

בסוף נובמבר ביקש פוזננסקי, המזכיר האקדמי, את הדיקנים של חברה ומשפטים להכין סקירה מפורטת על השלוחות בשנים 1959-1963 וצרכיהן הדחופים, לקראת דיון מקיף. במסגרת הדיווח המבוקש שלח פטינקין דו"ח סטטיסטי מפורט שמשווה בין שני חלקי ביי"ס קפלן, בירושלים ובתל-אביב. במכתב ההסבר המופנה לרקטור הודגש במיוחד שתוצאות בחינות הגמר ב"א של תלמידי השלוחה דומים למדי לאלה של תלמידי ירושלים.⁸³

הדיון בוועדה המתמדת – על סמך הסקירות שנתקבלו ודיוני 'ועדת תל-אביב' – נערך בשתי ישיבות, ב-21 וב-24 בפברואר 1964. הוא היה ככל הנראה סוער במיוחד – שכן הפרוטוקולים תיקו כסודיים [וטרם נמצאו בארכיון א"ע]. בהחלטות תובעת הוועדה הקמת בניין שני בהקדם, שהוא הכרחי לחיזוק השלוחות, את תגבור המנהל שם, והגדלת נציגות מורי השלוחות בסינט. היא ממליצה על הנהגת חטיבה בהיסטוריה לצרכי החוג המצורף בחברה ועל הכנת הצעה בדבר בית-ספר לעיתונאות, והביעה דעתה שאין מקום להמשך הדיון על הסכם ללימודים משותפים עם את"א. (על הסעיף האחרון נערכה הצבעה: 5 בעד, 4 נמנעים.)

אין ספק שהקשיים בניהול השלוחות ובמימון גדלו והלכו. לא היה כל סיכוי לקבל שטח לבניין שני בתוך קריית את"א, והצעתה של עיריית תל-אביב להקצות לבניין שטח באזור אחר לא קסמה לראשי א"ע, הגם שמצבה התקציבי היה רחוק ממשביע רצון. מהצד האחר רבו הצעדים העוינים וההתחרות מצד את"א, כפי שתואר בסעיף הקודם. התמיכה הרשמית והציבורית ממנה נהנתה את"א השאירה את רישומה אף היא. על רקע זה יש להבין את הפרט בזיכרונות יעבץ, שבפגישה "בשנת 1964" (בה נוכח) של אשכול – אז כבר ראש הממשלה – וג'ורג' וייז, נשיא את"א,

⁸² תיק 2644, שם; לא מצאתי את פרוטוקול הפגישה. ייתכן שהמכתב הנ"ל נתן את הדחיפה לנשיא לגבש מחדש את דעתו בנושא, כפי שנראה להלן.

⁸³ תיק 1940, שם.

הבטיח אשכול "כי יעזור בשכנוע הירושלמים לוותר על השלוחה התל-אביבית באורח הדרגתי", כי חלק מהפרופסורים בא"ע סבורים שהשלוחה אינה אלא מעמסה, "וכי בסופו של דבר יצטרף גם נשיא א"ע, אליהו אילת, לשוחרי עצמאותה של את"א".⁸⁴

ואכן, בישיבת הוועד הפועל⁸⁵ ב-19 בנובמבר 1964 זרק אילת את הפצצה, כביכול, בהכריזו בין היתר כי "לא"ע לא הייתה מעולם ולא יכולה להיות הזכות הבלעדית על ההשכלה הגבוהה בישראל". יושב-הראש, השופט חיים כהן, פתח בצינון שנושא השלוחות "אינו סובל דיחוי. ... הגיעה השעה שהוועד הפועל יקבל החלטה מחייבת וסופית". נבצר מאתנו למלא התחייבותנו כלפי המורים והתלמידים, בשל הצפיפות הגדולה בבניין והחיכוכים עם שלטונות העירייה שמונעים מאתנו התעסקות פרודוקטיבית יותר. "גורל השלוחות עשוי לקבוע את דרכה העתידה של האוניברסיטה בכלל".

הנשיא קרא את הצעתו, מסמך ארוך ומפורט. הוא ציין שבהקמת השלוחות תרמה א"ע "להשכלה הגבוהה בתל-אביב והסביבה", אך תוך מסירת פרטים סטטיסטיים ציין שעלות השלוחות בשנים 1964-1962 נאמדת ב-3.175 מיליון ₪, בעוד ההכנסות משכר-לימוד היו 1.885 מיליון ₪ בלבד. למרות הנטל הכבד והמאמץ להשוות את רמת הלימודים לזאת שבירושלים לא הצליחה א"ע להפוך לגורם רציני ומשפיע בחיי הרוח והתרבות של ת"א ולהשתלב במסגרתה הציבורית. מאז נבחר ד"ר וייז לנשיא את"א הוא דחה בהחלטיות תיאום ושיתוף פעולה אתנו, בתמיכתו של ראש העיר נמיר ושל "דעת הציבור הרחבה במדינה ובעיתונות" לגווניה. הציבור כולו מכיר "בצורך של הרחבת ההשכלה הגבוהה וסיוע למוסדות מקומיים ...", ברוח ההמלצות של ועדת שרת, וכו' [כולל המשפט שכבר צוטט לעיל]. כן עמד על ההבדלים בין החזקת השלוחות לבין הסיוע להקמת מכללה בחיפה, וטען שהשוחרים בחו"ל מתקשים להבין את הצורך שלהם לתמוך בשלוחות כשקיימת את"א. על א"ע לחזק את מצבה הכספי למילוי צרכיה, בפרט במדעי הטבע ובהרחבת יכולתה לקלוט תלמידים מישראל ומחו"ל. לסיכומו של דבר הציע הנשיא להחליט עקרונית על פתיחת משא-ומתן עם הנהלת את"א בדבר העברת השלוחות לידה, בכפיפות לחמישה תנאים לגבי תהליך המעבר ושמירת זכויות אותם פירט. עוד הדגיש, שהזמן דוחק: "היום יכולים אנו עוד לצאת בכבוד מהמיצר ולהפוך את הנסיגה לניצחון מוסרי ומעשי".

מובן שהדיון היה ארוך וסוער, ונמשך בישיבה נוספת. ראשון החולקים על דעת הנשיא היה הרקטור, פרופ' רקח, שהוסיף פרטים תקציביים והסברתיים לתיקון דברי הנשיא והצביע על הצפייה שהקצבת הממשלה לא"ע תושפע מהירידה הגדולה במספר הסטודנטים שלה. הוא הדגיש כי "ההתחייבויות שנטלנו עלינו עם קבלת ביה"ס הגבוה תחת כנפינו שרירות וקיימות".

עו"ד י"ש שפירא, שהיה כזכור השושבין של הסכם המיזוג [לעיל, עמ' 8/9], התקיף את אילת בחריפות, טען שהחלטה כזאת טעונה אישור חבר הנאמנים, והודיע כי "לאור כשלון ההנהלה לטפל בביסוס השלוחות יציע לחבר הנאמנים להביע אי-אימון בנשיא ולבקש ממנו להתפטר". במשך שנתיים הנשיא לא עשה דבר "לקירוב השלוחות" וכעת הוא אומר שעלינו להיכנע ללחץ העיתונות ועת"א.

⁸⁴ זיכרונות יעבץ (לעיל הערה 12), עמ' 102/3.

⁸⁵ הוועד הפועל היה הגוף המנהלי העליון של א"ע, והורכב מצד אחד מהרקטור, הפרו-רקטור ושישה נבחרים הסינט, ומהצד האחר מהנשיא, סגנו, שישה נציגי הממשלה ו-14 ממונים כל שנה על-ידי חבר הנאמנים (מחציתם מבין חבריו), תושבי קבע בישראל. כן בוחר חבר הנאמנים כל שנה יו"ר וסגן-יו"ר לוועד הפועל מבין חבריו בו.

ד"ר רענן וייץ, מנציגי הציבור, והפרופסורים בקי וכ"ץ התנגדו אף הם להצעה, בנימוקיהם השונים. מי שעמדו בראש א"ע בעת המיזוג, הפרופסורים מזר ודבורצקי, התנגדו כמובן בתוקף והציעו להקים קמפוס נפרד.⁸⁶ מזר טען שעל העיתונות מופעל לחץ, ולכן אין להסיק מהכתוב בה על דעת הציבור, המל"ג והממשלה. דבורצקי טען שמסירת השלוחות תהיה "דבר פסול מבחינה מוסרית ואסון מבחינה כספית".

בישיבה זאת למעשה רק אורבך תמך בדעת הנשיא, בהצביעו על הצורך לרכז הכוחות והאמצעים בפיתוח מדעי הטבע ולימודי ההמשך בכל הפקולטות.

בתחילת ישיבת ההמשך, ב-22 בנובמבר, קרא היו"ר מברק של מורים בשלוחות, שעיקרו כי אין לא"ע רשות להפר את אמנת המיזוג. בדיון חזרו רבים מהמשתתפים על טיעוניהם. חיים כהן, בהתייחס ללימודי המשפטים, ציין שרמת ההוראה גבוהה אבל הסטודנטים עייפים – אין אוניברסיטה בלימודי ערב. "לחיזוק השלוחות" אין לנו כוח-אדם.

אחרי דברי תשובה ארוכים של הנשיא נערכה הצבעה על הצעתו לפתוח במשא-ומתן לקראת מסירה הדרגתית של השלוחות לאת"א – והיא נדחתה (9 בעד, 13 נגד, 4 נמנעים). לעומת זאת הוסכם לא לנהל מו"מ על שטח אחר, ולדרוש ללא דיחוי שימוש באולמות של את"א בשעות הערב. הנשיא הודיע שיבקש ישיבה שלא מן המניין של חבר הנאמנים.

עוד לפני הישיבה השנייה הני"ל כינס הרקטור ב-22 בנובמבר את הוועדה המתמדת לדיון דחוף על מצב השלוחות. הוא סקר את עיקר הבעיות ואת תמצית הצעת הנשיא לוועד הפועל ונימוקיו. פטינקין השמיע את דעתו הידועה, והוסיף כי לפי תחזית מספר התלמידים יש מקום לשתי אוניברסיטאות בתל-אביב. פראוור, מבין מייצגי הדעה הנגדית, טען שהגדרת השלוחות כחלק אינטגרלי של הפקולטות הייתה "משגה פטאלי שנבע מחוסר ניסיון" והצביע על המדיניות הנוכחית של א"ע בחיפה כעל הדרך הנכונה. החלטת הרוב בוועדה המתמדת הייתה "לחזק ולפתח" את השלוחות. הרקטור דיווח עליה באותו ערב בוועד הפועל, ואולי תרם בכך לתוצאות ההצבעה שם.

אולם הדיון בסינט ב-2 בדצמבר 1964 הסתיים בתוצאה הפוכה. המחלוקת העיקרית הייתה על הדרך הנכונה למלא את תפקיד א"ע בהבטחת רמתה של ההשכלה הגבוהה בישראל ובפיתוחה. מזר, דבורצקי, פטינקין וצלטנר נלחמו מלחמת מאסף נמרצת. מהפקולטה למשפטים הושמעו דעות תומכות ונוגדות. אורבך, שגם ניסח הצעת החלטה, אוריאל הד, יעקב טלמון וישעיהו תשבי תמכו בהצעת הנשיא. הנשיא עצמו טען כאן כי שיקולו העיקרי הוא ביסוס ופיתוח א"ע בירושלים וברחובות, גם מבחינה כספית; כן ציין את תפקידה הייחודי של א"ע בקשר עם התפוצות, והצביע על הצורך בשיכוני סטודנטים נוספים. הסינט קיבל את הצעת אורבך למצוא פתרון ללא דיחוי על-ידי משא-ומתן עם גורמי תל-אביב (עת"א ואת"א): 46 בעד, 36 נגד, 7 נמנעים.

במצב עניינים זה עברה ההכרעה לידי חבר הנאמנים, שהתכנס ב-30 במרס 1965 בירושלים. ראוי לציון, שגם בחבר הנאמנים חל מפנה קיצוני בהכרעה – תוך ויכוח נוקב – בהשוואה לוועידתו במרס 1964. אז אושרה פה אחד [כולל קולו של מרדכי נמיר, לפי פרוטוקול 1965] המלצתה של הוועדה המיוחדת לברור היחסים עם מוסדות להשכלה גבוהה בארץ, שעיקריה היו: (א) החבר סומך ידו על שאיפת שלטונות א"ע "לקיים שיתוף פעולה הדוק ומסייע עם

⁸⁶ אוגוסט לוי הזכיר בין יתר דבריו שהעירייה מציעה 20-25 דונם מתאימים לבנייה במקום אחר.

מוסדות אלה, גם ותיקים גם חדשים..."; (ב) החבר "מאשר את מדיניות שלטונות האוניברסיטה לגבי הפקולטות בתל-אביב [המשך הפיתוח]. החבר תומך במאמצי האוניברסיטה לכוון יחסי הבנה הדדיים עם אוניברסיטת תל-אביב." והחבר קורא לעיריית תל-אביב "להושיט כל עזרה כדי להבטיח פעולה תקינה והתפתחות של פקולטות אלו".⁸⁷

בהתכנס חבר הנאמנים במרס 1965 כבר היה ידוע, גם מהחומר שהופץ לקראת הוועידה, כי נתקבלו החלטות סותרות בנושא השלוחות בוועד הפועל של אי"ע ובסינט, ושחילוקי הדעות חוצים גם בין הנשיא לרקטור. לפיכך החליט יושב-ראש החבר, השופט לואי לווינטל [Levinthal], לכנס את הוועדה המיוחדת – בהרכב מורחב ביחס לזה של 1964 – יחד עם הוועדה לעניינים אקדמיים כבר ביום א' שקדם ביומיים לוועידה, כדי לדון בנושא ולהכין הצעת החלטה למליאת החבר. הוועדה המצורפת אכן דנה במשך 15 שעות, הזמינה גם את הדיקנים פטינקין ושלו גנוסר והפרופסורים צלטנר ואורבך להשמיע את דעותיהם, וקיבלה החלטה ברוב מכריע מעט אחרי חצות.⁸⁸

הצעת ההחלטה שהובאה לפני מליאת חבר הנאמנים הייתה, "ברוח המלצתו של הסינט, שעל האוניברסיטה לנקוט בצעדים כדי להשתחרר מן האחריות האקדמית והמנהלית לשלוחות התל-אביביות" בתנאים הבאים: ההעברה תיעשה בהדרגה, במשך 4-5 שנים, כדי לאפשר לכל התלמידים הנוכחיים לסיים את לימודיהם במסגרת אי"ע; את"א תעמיד לרשות השלוחות את המקום הדרוש להן; את"א או את"א תפצה את אי"ע על כל השקעותיה והוצאותיה בבניין וציודו; ויובטחו זכויות המורים הקבועים (עם אפשרות מעבר לירושלים). וכן: החבר מיפה את כוח הנשיא לנהל מו"מ עם את"א או את"א, וההסכם יובא בפני הוועד הפועל והסינט לאישור. מיום חתימת ההסכם ועד העברת השלוחות, ייעשו כל המינויים וההעלאות על-ידי ועדת מינויים פריטטית, לפי הפרוצדורה המקובלת בא"ע. לבסוף מציין החבר לשבח את הפעולה החשובה שעשתה אי"ע בהוראת מדעי חברה ומשפטים בתל-אביב, ומודה לכל חברי הסגל האקדמי והמנהלי שתרמו לכך.⁸⁹

הוויכוח במליאה היה נוקב וממושך, בישיבת אחר-הצהריים וישיבת הערב של ה-30 במרס – בסך-הכל שש שעות ו-173 עמודי פרוטוקול – ונסתיים בעייפות כללית בשעה 12:45 בלילה. בהצבעה נתקבלה הצעת ההחלטה הנ"ל ב-43 קולות, כש-14 הצביעו נגדה וארבעה נמנעו (ביניהם מרדכי נמיר).

הוויכוח נסב על שתי שאלות עיקריות – האם הכרחי לקבל הכרעה ברורה ומיידית; והאם אכן נחוץ ומוסרי להפר את האמנה ולסגת מתל-אביב, והאם זה נכון מבחינת צרכי המדינה. מי שחלקו על תביעת הנשיא ותומכי דעתו לקבל הכרעה, טענו בעיקר שאין להחליט תחת לחץ – שכך מתקבלות החלטות שגויות. פתח בטיעון זה ד"ר אלק לרנר [Alec Lerner] מאנגליה. הוסיף י"ש שפירא, שמה שהשתנה מאשתקד היא עמדתם של מר נמיר וד"ר ג'ורג' וייז, לכן ברור שנשיא אי"ע שינה את דעתו תחת לחץ את"א, וכי "זה תקדים מסוכן של כניעה ללחץ פוליטי". השלים אחריו אריק וולף [Wolff] מאנגליה: אינני מוכן להחליט תחת לחץ של פוליטיקאים ועיתונות. לעניין

⁸⁷ נספח 4 להחלטות חבר הנאמנים משנת 1964.

⁸⁸ הפרוטוקול מצוי רק באנגלית; דברי המועטים שדיברו עברית נרשמו לפי התרגום הסימולטאני. (צלטנר הועלה לדרגת פרופסור-חבר ב-1964).

⁸⁹ נספח 4 להחלטות חבר הנאמנים משנת 1965.

שינוי הדעות העיר השופט חיים כהן (שבעיקר דיבר בעד ההצעה שניסת), כי יש בוודאי סיבות מדוע את"א והאיש העומד בראשה מקנאים בא"ע.

חלק מהמתנגדים לנסיגה הציגו להקים בתל-אביב קמפוס חדש (רענן וייץ: בשוליה המערביים, שם עובר ציר ההתפתחות של הארץ), מי למען שני בניינים לשלוחות ומי למען אוניברסיטה שנייה שתסייע במתן מענה לביקוש הגדול הצפוי באזור מרכז הארץ. פרופ' דבורצקי התריע שנסוגה "תהיה אסון" לא"ע, כי ירד מספר תלמידיה ועמו תקטן הקצאת הממשלה, שתהיה בעתיד לפי מספרי תלמידים. פרופ' רקח, הרקטור, שהתכוון לדבר נגד הנסיגה, הסתפק בסוף דבריו בהצעה להחליט שטרם הגיעה העת לדון בסגירת השלוחות. התומכים בהצעת הוועדה המיוחדת הדגישו את הצורך לרכז את הכוחות בפיתוח אוניברסיטה בירושלים גופא, וכן – כדברי ד"ר אלברט סבין [Sabin] מארצות-הברית – שאחריות א"ע לרמת החינוך הגבוה בישראל תתבטא בשמשה מופת למוסדות האחרים.

מרדכי נמיר, ראש העיר תל-אביב (וחבר חבר הנאמנים) דיבר בעד קבלת ההצעה, אבל עורר בעיקר תרעומת: בקמפוס את"א הסניף הירושלמי הוא מקור של בלבול ואובסטרקציה; אין מקום לשתי אוניברסיטאות באותו קמפוס; והעיר ת"א אינה זקוקה לשתי אוניברסיטאות. לעומתו הייתה לדברי שר החינוך והתרבות, זלמן ארן, שהוזמן לנאום בוועדה, השפעה על רבים משומעיו: א"ע ייחודית מכל הבחינות ותלמידים ימשיכו לבוא לירושלים מכל מקום; מבחינת השכל הבריא, אם עת"א – בעיר בת חצי מיליון – מבקשת לקבל את השלוחות, שהן בבחינת פצע פתוח – הוויכוח צריך להסתיים בכך. אחרון הדוברים היה פרופ' אורבך, שהסביר את הנימוקים להחלטת הסינט וכן טען, כי הקמת את"א כמוסד עצמאי הכשילה את התפישה המקורית של אוניברסיטה אחת בישראל עם סניפים לפי הצורך. כן הזכיר את הפגיעה במוניטין א"ע עקב עמדת חבריה בדיוני המל"ג.

הישיבה נסתיימה, כאמור לעיל, בקבלת הצעתה של הוועדה המיוחדת המורחבת, ובזאת נסתיים למעשה קיומן הסדיר של השלוחות בתל-אביב.

6. תהליך חיסול השלוחות (1966-1970)

כבר ב-23 בדצמבר 1964 דנה מועצת הפקולטה למדעי החברה בתוצאות הצפויות של החלטת הסינט מה-2 בחודש, וסיכמה רשימת "הערות להנהלת האוניברסיטה" לגבי תקופת המעבר.⁹⁰ הודגש, שיש לאפשר לכל התלמידים בשלוחה שהתחילו לימודיהם בה ולא להשאירם לקבלו לשנת תשכ"ו לסיים את הלימודים שם; ויש להודיע בהקדם המרבי לכל העובדים את ההסדרים הצפויים בתקופת המעבר ובסיומה. הפקולטה הדגישה את חובתה המוסרית של א"ע כלפי מורים שאין להם קביעות וכלפי העובדים המנהליים, וביקשה לדאוג להם "מעבר להתחייבויות הפורמליות"; כן סברה שעל א"ע להשתתף בהוצאות ההשתכנות בירושלים של מורים שגרים בתל-אביב וירצו לעבור. ב-29 בחודש שלח פטינקין, הדיקן, את סיכומי הפקולטה ליאיר ארן, ראש האדמיניסטרציה, וציין ששורת "מבוכה קשה" בין העובדים המנהליים בשלוחות ושלכן הכרחי להסדיר את דירוגם ולהודיע להם על עתידם וזכויותיהם – אחרת יהיה קשה ביותר להמשיך בהוראה בשלוחה.

⁹⁰ תיק 2644. מועצת הפקולטה למשפטים ערכה דיון דומה ב-24.2.1965, והחלטתה נדונה בסינט ביום 3 במרס.

לא היה באפשרות מנהלת א"ע לפעול במהירות המבוקשת כנ"ל, שכן רק במרס 1965 אושרה החלטת הסינט בחבר הנאמנים, והמשא-ומתן עם את"א ועת"א לקח זמן, אף כי שיחות מקדימות בין אילת לוייז נערכו כבר בינואר 1965. לכן הוחלט בקיץ 1965 לרשום תלמידים ללימודי ערב ובוקר בשלוחה לשנת תשכ"ו (1965/66). פטינקין המשיך בלחציו על ארן ועל אילת, הנשיא, שיזדרזו בהוצאת הודעות מידע לתלמידים, למורים ולעובדים בשלוחה.⁹¹

ב-2 בפברואר 1966 כתב אילת אל נמיר, שד"ר וייז הודיע "שהוא מחייב פיצוי מלא" עבור הבניין. התמנו שמאים וועדות משני הצדדים לניהול המשא ומתן ולקביעת הסידורים להעברת השלוחות.⁹²

ב-16 במרס 1966 נדונה ואושרה עקרונית בסינט הצעת הסכם עם את"א, לאחר שזאת כבר אושרה בסינט של תל-אביב ונדונה במועצת הפקולטה למשפטים. הוצעו שינויים אחדים; ונראה שהעיכוב העיקרי לגיבוש הסופי של ההסכם היה במיקוח אודות הפיצוי הכספי עבור בניין טרובוביץ. בטיוטא כבר צוינו תאריכי הסיום – לתקופת המעבר 1.10.1970, לפעולת ועדת המינויים המשותפת שנה אחת לפני כן, ולהודעות מורים על רצונם לעבור מהשלוחות לאת"א 1.7.1968. (זכות ההכרעה בדבר המעבר נשארה בידי את"א). לגבי סדרי המעבר בלימודים נקבע שא"ע תפסיק לקבל תלמידים לשלוחות משנת 1966/67, ומשנה זאת ואילך תרשום את"א תלמידים לפקולטות למשפטים ולמדעי החברה, כך שבכל שנה ילמדו מחזור נוסף באת"א ואחד פחות בשלוחות.⁹³

אף כי המשא ומתן התנהל ברוח טובה, הוא הגיע לסימומו רק ביולי 1967;⁹⁴ ובינתיים התנהלו העניינים המעשיים בשלוחות לפי טיוטת ההסכם. ב-3 ביולי נשלח מכתב מיהושע רבינוביץ, סגן ראש העיר ת"א, וי' אורן, גזבר העירייה, אל הנהלת א"ע, לפיו בקשה את"א "לשלם לכם" מהכספים המגיעים לה סך כולל של שניים ורבע מיליון ל"י עבור בניין טרובוביץ וההשקעות בו; התשלום יבוצע בתשלומים חודשיים של 30 אלף ל"י כל אחד,⁹⁵ כלומר במשך יותר משש שנים. בהמשך הוסכם שהתשלומים יהיו צמודים למדד יוקר הבנייה. וב-11 ביולי 1967 נחתם ההסכם הכולל בין האוניברסיטאות שכלל, נוסף לעניינים שכבר הוזכרו לעיל, הסדרים לגבי העברה הדרגתית של אולמות וחדרים, לגבי השותפות בעלות השירותים (ניקיון, טלפון, מסים, וכיו"ב), וכיבוד ההתחייבויות כלפי תורמים שהובטחה להם הנצחת יקריהם בצורות שונות.⁹⁶ כן הוסכם על שמירת זכויות העובדים לסוגיהם. לא הושגה הסכמה על גובה הפיצוי הכספי עבור ספריית השלוחות, וסוכם על ועדה בראשות ד"ר תוניה גלדשטיין, מנהל ספריית הטכניון, בצרוף נציג אחד

---

⁹¹ תיק 2644.

⁹² תיק 1950.

⁹³ כזכור נפתחה הפקולטה למדעי החברה ב-1964 וזו למשפטים ב-1966.

⁹⁴ תכתובת ממושכת מצויה בתיק 1943.

⁹⁵ תיק 1950.

⁹⁶ צורפה רשימה של 10 תורמים, אישים וגופים, שיעדו בניין, אולם, מבואה, חדר או הרצאה שנתית

להנצחה. (תיק 1943).

מכל צד, שתכריע ברוב דעות.⁹⁷ וב-9 בנובמבר 1967 כתב גלדשטיין אל דוד עמירן, סגן נשיא אי"ע, שהוסכם על תשלום עבור הספרים בסך 196,500 ל"י, אף זה בתשלומים חודשיים.⁹⁸ בינואר 1968 סוכם בא"ע על תשלום פיצויים, כחוק, למורים החלקיים בשלוחה שלא עברו בזמנו מביה"ס הגבוה.

ב-20 במרס נחתם הסכם בין האוניברסיטאות בדבר זכויות העובדים האקדמיים המועברים מהשלוחות לאת"א: חופשה שנתית, שבתון, קרן השתלמות, חופשות מחלה, פיצויים ופנסיה, תקופת ניסיון (תוך שנה יוכל העובד להחליט שאינו משתלב, וייחשב למפוטר), ובוררות. כתאריך ההעברה לצורך חישוב הזכויות נקבע יום 1.4.1968. כעבור כחצי שנה שלחה את"א רשימת 25 מורי השלוחה שעברו אליה, בציון היקף העסקתם בשני המוסדות בשנים תשכ"ז ותשכ"ח. מלבד חיים בן-שחר ממינהל עסקים, שנקלט באת"א במחלקה לכלכלה, וד"ר נפתלי גרינבאום מרכז המכון לראיית חשבון היו כולם מהפקולטה למשפטים.⁹⁹ נדמה אפוא שמורי המשפטים בשלוחה עברו ככלל לאת"א, ואילו מורי מדעי החברה במינוי מלא עברו לירושלים. במחצית השנייה של 1968 נשלחו גם רשימות של עובדי מינהל ומשק שנועדו לעבור מהשלוחה לאת"א, בעיקר לשם חישוב זכויות הפנסיה שלהם (עד להעברה).

במקביל לאירועים שנסקרו בסעיף זה התנהלה תכתובת ערה בין שני המוסדות: בין נשיא אי"ע (אילת ואחר-כך אברהם הרמן) וד"ר אוגוסטו לוי, בשם אגודת השוחרים, עם ראש עיריית תל-אביב בדבר המשך התמיכה בא"ע, באמצעות השוחרים, והגדלתה – ללא הצלחה ראויה לשמה. וכן בין פקידים בכירים משני הצדדים להעברת מידע אודות נוהגים, כללי תעסוקה, ונושאים דומים הן בתחום האקדמי הן בתחום המנהלי – שהתנהלה ברוח טובה ובנכונות לעזרה הדדית.

בהתאם להסכם לא הייתה עוד הוראה בשלוחת מדעי החברה בשנת הלימודים תש"ל (1969/70), והייתה זאת שנת ההוראה האחרונה בשלוחת המשפטים ובמכון לראיית חשבון. בזאת באה לקיצה פרשת השלוחות של אי"ע בתל-אביב.¹⁰⁰

לסיכום ניתן לציין, שמלכתחילה לא עמדו ראשי האוניברסיטה העברית על מידת הנחישות בה יפעלו ראש עיריית תל-אביב – רוקח ואחריו לבנון – והחוגים שתמכו בו למען כינון אוניברסיטה מלאה ואיכותית בעירם. במובן מסוים היה זה המשך היחס המתנכר של ירושלים אל "בית הספר הגבוה" בתל-אביב בשנות השלושים.

גם עצם הרעיון של רשת 'קולג'ים' הפרושה בארץ בכפיפות לא"ע לא הייתה לו אחיזה במציאות, והייתה בו מידת יוהרה בלתי מבוססת.¹⁰¹ נדמה שההחמצה הגדולה הייתה בשלהי

---

⁹⁷ תיק 2618 (ההמשך של 2644). ד"ר תוניא גלדשטיין (1905-1970) ניהל את ספריית הטכניון משנת 1954.

⁹⁸ ספרים שמקורם היה באוסף הכפולים של הספרייה הלאומית נחשבו כתרומה לשלוחה ולכן הועברו חינם. ספרי המשפטים חושבו לפי עלות רכישתם, ואילו ספרי מדעי החברה נחשבו רק ב-30% מעלות רכישתם בנימוק של התיישנות תוכנם (מסתבר שהיו רק ספרי לימוד) [תיק 1943]. לפי מסמך מ-14.3.1969. תוקן הסכום ל-198,800 ל"י (תיק 194).

⁹⁹ שני המסמכים בתיק 194.

¹⁰⁰ בתש"ל נסתיים גם קיומה של שלוחת בית הספר לעבודה סוציאלית של אי"ע בתל-אביב, אחרי מו"מ ממושך עם את"א; אך נושא זה איננו מענייננו. (תכתובת ממשוכת בתיקים 194 ו-1943).

1952 ותחילת 1953, כשהאוניברסיטה נסוגה מהצעתה לסייע באופן פעיל בהנהגת לימודים גבוהים בתל-אביב במסגרת עירונית, שתתרחב ותלך עם הזמן.¹⁰² כשנקטה מדיניות כזאת ביחס לחיפה ולבאר-שבע, היא יכלה להתנהל ברוח טובה ונשאה פירות.

בשדה הפוליטיקה שגתה א"ע באשליה, שממשלת ישראל תכיר עקרונית במעמדה הבלעדי במערכת ההשכלה הגבוהה של ישראל. גם בתקופה בה ממשלת מפא"י נמנעה מתמיכה בהקמת אוניברסיטה בתל-אביב, משיקולים מפלגתיים צרים, נדמה שלא נערך ניסיון לברר את כוונותיו של בן-גוריון בנושא בראייה ארוכת טווח.

מצער שאנשים ממיטב מדעניה של א"ע שגו בהבנת הנושאים הללו, והקדישו ממיטב מרצם וזמנם לרדיפה עקשנית אחרי חזיון השווא של "אוניברסיטת קליפורניה", כביכול, במדינת ישראל.

---

¹⁰¹ אולי היה זה, כהערת רות קלינוב, מקרה של מונופוליסט שאינו יכול לדמיין את תפקוד התחום בלעדי שליטתו.

¹⁰² את תרומתה החשובה להוראת המשפטים ומדעי החברה בתל-אביב יכלה א"ע לתרום בלי שליטה מלאה.

נספח

ג'ורג' ס. וייז – רישומים ביוגרפיים

(George S. Wise, 1906-1987)

נולד באפריל 1906 בעיירה פלוטניצה ליד פינסק (אז רוסיה), שם משפחתם היה Schneiweis. חינוך מסורתי, פעילות ציונית.

בשנת 1926 היגר לארה"ב [אין פרטים] ושינה את שמו ל-וויז. (התאזרח 1939).

בשנת 1928 קבל תעודת בוגר במדעי הטבע (BS) מאוניברסיטת Furman [קולג' בפטיסטי-דרומי בקרוליינה הדרומית]. MA 1930 בסוציולוגיה מאוניברסיטת קולומביה NY; כעבור 20 שנה קיבל שם 1950 תואר Ph.D. והיה מרצה לסוציולוגיה של אמל"ט 1951/52. בשנת 1956/57 היה פרופ' אורח באוניברסיטה של מכסיקו. [על סמך כל אלה החזיק עצמו "אקדמאי"] בדצמבר 1932 נשא את פלורנס בת חיים רוזנברג, שהיה בזמנו מראשוני מושבת רעננה.

משנת 1936 'פנה לעסקים' והחל בשיווק וייצור נייר עיתונים; עד מהרה הקים רשת מפעלי נייר ומוצריו ברחבי ארה"ב ובמכסיקו ועמד בראש התאגיד הכולל. עשה הון גדול ובשנות ה-40 החל לצמצם את מעורבותו בניהול העסקים השוטף ולהקדיש ממרצו ומכספו לעסקנות ציבורית, ובפרט ציונית, ולביקורים תכופים בארץ.

השקיע בחברת "כלל" (כיהן כיו"ר תקופה מסוימת) וכן – בעקבות משפחת מייזר [Mazer] – במפעלי נייר חדרה, בו היה חבר הדירקטוריון.

היה חבר ועד שוחרי א"ע בארצות-הברית ומשנת 1951 נשיא איגודם; משנת 1949 היה חבר בחבר הנאמנים של א"ע ויו"ר החבר בשנים 1953-1962.

פעל רבות בסיוע לפרופ' מזר, נשיא ורקטור א"ע, בפיתוח האוניברסיטה ובפרט בבניית הקמפוס בגבעת רם, בהקמת ביה"ס לרפואה ועוד כיו"ב – בתרומות ובגיוס תרומות בארה"ב וגם במכסיקו ובניצול קשריו האישיים וכישוריו וניסיונו העשיר במנהל וכספים. אישית הוא תרם סך מאה אלף דולר לתכנונו והקמתו של אולם ההרצאות המרכזי בן 700 מקומות, שנחנך ביום 30.3.1955 ונקרא על שמו ושם רעייתו. [היו שטענו, שתרומתו כיסתה רק חלק קטן מעלות הבניין]. בשנת 1957 הוענק לו תואר דוקטור לשם כבוד מטעם א"ע.

יועידת' חבר הנאמנים ה-23 במרס 1961, בירושלים, הייתה מלאת מתח וויכוחים. הדבר נגרם ע"י פרישתו הפתאומית של מזר מתפקידיו כראש א"ע, אשר נודעה לחברי החבר רק זמן מועט לפני התכנסותו זאת. ועדת המינויים של היועידה' הציעה – אחרי לבטים רבים – שלאור העובדה שאין שהות לחיפוש מועמד(ים) מתאימים לא ייבחר נשיא לא"ע במועד זה; שבמצב זה ולמרות החלטתו האחרונה של הסינט בדבר הפרדת התפקידים יוטל מילוי התפקיד – ללא תואר – על הרקטור פרופ' יואל רקח "עד לוועידתו הבאה" של החבר, שכרגיל הייתה צפויה להיות כעבור שנה; ולעזר לו ימונה מר ג' [יוסף] ליבס לסגן-נשיא-בפועל עד לוועידה הבאה. הצעות אלה אושרו בסופו של דיון ארוך ומסובך, לא מעט בגלל העדר הצעות מעשיות אלטרנטיביות מצדם של המתנגדים והמסתייגים. בדיון הודגש, בין היתר, מצבה הפיננסי הדחוק של א"ע והצורך הדחוף בנשיא בעל יכולת פיננסית והכושר לניהול מו"מ עם הבנקים האמריקניים מהם מבקשים הלוואה גדולה.

יש לציין שבדיון הנ"ל ג'ורג' וייז לא לקח חלק פעיל. את ועדת המינויים ייצג בו יו"ר הוועדה, עו"ד דניאל ג' רוס [Ross] סגן-יו"ר החבר מארה"ב.

(* לכן לא ברור אם הייתה הפתעה גמורה במכתבו של ג'ורג' וייז לרקטור מיום 24.8.1961, בו הודיע כי "בהתאם למשאלה שהובעה בישיבת חבר הנאמנים בחדש מרס" הוא מציע לקיים בסוף אוקטובר ישיבה מיוחדת [או יוצאת-מהכלל] ומבקש את חוות דעתו של הרקטור. פרופ' רקח השיב ב-10 בספטמבר, בהיותו באנגליה, שאמנם הוזכרה אפשרות כזאת אבל רק למקרה שוועדת המינויים הייתה מוכנה להציע מועמד לנשיאות. בישיבה שקיים רוס עם החברים הישראליים של ועדת המינויים באוגוסט בירושלים סוכם, כי לא יוצע מועמד לנשיאות עד לאביב הבא. מאחר שאין עניינים דחופים אחרים על הפרק אין לדעת הרקטור צורך בכנוס החבר, אבל היו"ר מוסמך כמובן לקרוא לוועידה מיוחדת אם הוא רואה צורך בכך.

ב-18 בספטמבר הודיע וייז לחברי החבר שוועידה מיוחדת תתקיים ביום 6.11.1961, על סמך המלצה של יו"ר ועדת המינויים. ההודעה עוררה מעין גל של התנגדויות: ב-10 באוקטובר כתב בנטביטש לוייז שבישיבה של החברים האנגלים של החבר הובעה התנגדותם לקיום הוועידה המיוחדת. באותו זמן שהה שר החינוך, אבן, באנגליה ומשנודע לו רצונו של וייז לכנס ועידה מיוחדת כתב לו להביע את עמדתו בעניין זה, עם העתקים לחברי החבר האמריקנים. הוועדה המתמדת של הסינט קיבלה החלטה פה אחד נגד כינוס החבר ב-6 בנובמבר. לעומת זאת קיבלה אסיפה של השוחרים האמריקאים החלטה לקיום הוועידה, בה תועלה מועמדותו של ג'ורג' וייז לנשיא א"ע. [דברי רקח במתמדת, 20.10.1961, קטע סודי של הפרוטוקול בתיק 2199]. ב-23 באוקטובר הגיע מברק ממר רוס ובו איום להפסקת הטיפול בנושא הלוואת הקונסולידציה לא"ע אם הוועידה תתבטל עקב לחץ הממשלה. בערך אותם הדברים אמר וייז בראיון שנתפרסם ב"מעריב" באותו יום.

וייז הגיע ארצה ב-22 בלילה, ולמחרת נפגש עם הרקטור ואחרי ששמע על החלטת הוועדה המתמדת ביקש להיפגש עמה. בישיבת הוועדה ב-24 באוקטובר אמר שהתנגדות החברים האנגלים אינה צריכה לשמש נימוק לביטול הישיבה, והסביר מדוע רואה את עצמו כמועמד לנשיאות. ארבעה מחברי הוועדה המתמדת העלו שיקולים שונים נגד קיום הוועידה. ד"ר וייז הבטיח לשקול את דבריהם, ובמסיבת עיתונאים שקיים באותו יום הודיע על ביטול הישיבה.

[מפרוטוקול המתמדת 24.10.61, תיק סודי 2199: וייז: "תמיד אמרנו שאיננו סובלים התערבות מצד הממשלה, וכינוס החבר אינו עניינו של שר החינוך. ... אין רע בכך שאיש שחושב שיוכל לשרת את האוניברסיטה יציע עצמו." רבים חושבים שאוכל להיות מועמד לנשיאות. אין לי הרבה אינטרסים מחוץ לאוניברסיטה כפי שטוענים נגד מועמדותי. "אוכל להקדיש את כל הזמן הדרוש, ורק טובת האוניברסיטה לנגד עיני. על כך יכול להעיד פרופ' מזר, שלא פעם השתדלתי להוציא את האוניברסיטה ממצוקתה." ... "לדידי העיקר מהי עמדת האקדמיה וע"כ אתחשב בדעותיכם, על אף שהעניין אינו בסמכות הוועדה המתמדת, אבל לי הדעה שלכם חשובה ביותר."]

בדברי ברכתו בטקס פתיחת שנת הלימודים הצהיר כי השוחרים בכל הארצות יעשו כמיטב יכולתם לעזור לאוניברסיטה במצוקתה הכספית, ולפרופ' רקח אמר בשיחה אישית שעמדת הוועדה המתמדת בנושא כינוס החבר לא תשפיע על הטיפול בהשגת הלוואה. [בדברים אלה ביטל למעשה את איומו הנ"ל של רוס בשם שוחרי ארה"ב.]

הדברים מ-*) לעיל מבוססים על הדו"ח שמסר הרקטור בישיבת הוועד הפועל ביום 16.11.1961. שם גם ציין שנעשו מאמצים מיוחדים למנוע פרסומים בעיתונות אודות הפרשה, אבל מאז הכתבה

ב"מעריב" לא הייתה עוד אפשרות למנוע זאת, "והעיתונות פרסמה דברים נכונים ומסולפים בנושא". [ואכן בתיקו האישי של וייז מצוי שפע של כתבות ודיווחים בנושא, החל ב"מעריב" מיום 23.10 ועד "הארץ" מיום 27.10. חלקם מציג את התערבות השר אבן כ"לחץ הממשלה", אחרים מדגישים את ההתנגדות באנגליה ואת פניית המתמדת בא"ע; לפי Jerusalem Post מה-24 מרבית הנאמנים הבריטים והישראלים בעד דחיית הוועידה, מרבית האמריקנים תומכים בוויז. וייז עצמו מדווח כטוען במסיבת העיתונאים, שעיקר כוונתו בכינוס ועידה מיוחדת הייתה לדון במצבה התקציבי הקשה של א"ע.]

אין ספק שההתנגדות לכינוס המיוחד של חבר הנאמנים, מצד מרבית חבריו באנגליה ובישראל, הייתה מכוונת נגד מועמדותו של ג'ורג' וייז לתפקיד נשיא א"ע. רושם זה נסמך גם על הצורך שהרגיש וייז להסביר בישיבת הוועדה המתמדת מדוע הוא רואה עצמו מועמד מתאים לתפקיד, וכן על הכתוב באנציקלופדיה של תידהר שתצוטט להלן. הסיבות להתנגדות זאת אינן גלויות מתוך הפרוטוקולים השונים. החברים מאנגליה מאסו אולי בדרכיו האוטוקרטיות – אף כי היעילות – של וייז בתור יו"ר חבר הנאמנים, כפי שמשמע מדבריהם בוועידת החבר במרס 1962. [לא בדקתי בפרוטוקולים קודמים ל-1961 אם היו חיכוכים גלויים עמו בדיוני חבר הנאמנים.] נראה שחשבו סגנון זה כבלתי הולם את תפקיד נשיא א"ע. בישיבת הוועדה המתמדת ב-20 באוקטובר אמר פרופ' א' אלכסנדר, דיקן מדעי הטבע, שהיו עד אז שלושה נשיאים, מאגנס, ברודצקי ומזר, "אולם מינוי נשיא מסוגו של וייז ישנה את כל פני הדברים באוניברסיטה" – סתם ולא פרש (תיק 2199). ההתנגדות באקדמיה הירושלמית הייתה כנראה לאיש מעולם העסקים הרחוק מעולמם, ולכמה מתכונות אופיו. עו"ד אשר רשף, שכיהן כמזכיר ההנהלה בא"ע עד 1.11.1961 ואחר כך היה פעיל בגיבוש הדעה המתנגדת בקרב החברים הישראלים בחבר הנאמנים, זוכר שוייז נחשב בעל אמביציה מוגזמת ונטייה לדיקטטורה ואיש בלתי נעים (ראיון טלפוני 12.8.2007). גם פרופ' ש"נ אייזנשטדט זוכר שהתנגדו לוייז כאיש מבחוץ וכטיפוס שונה מהרצוי (pusher אמריקאי); לדבריו גם ב' צ'ריק המנוח היה פעיל בארגון ההתנגדות באנגליה ובישראל (ראיון טלפוני 27.8.2007). פרופ' צבי יעבץ זוכר ש"ראשי ירושלים הזהירו אותנו בחדרי-חדרים מפני שיטותיו האוטוקרטיות של וייז, מצבי-הרוח שלו והתפרצויותיו התכופות." לדבריו, הצליחו אשכול וספיר (בתמיכת בן-גוריון) לשכנע את וייז לחזור ארצה ולקבל על עצמו את נשיאות אוניברסיטת תל-אביב (מאמר הזיכרונות של יעבץ, עמ' 102). ואילו באנציקלופדיה של תדהר, בערך ד"ר ג'ורג' ס. וייז [כרך 14, עמ' 4540] נאמר בין היתר: "בראשית שנת 1962 הוצגה מועמדותו לנשיאות א"ע כאחד משני המועמדים הראשיים. מועמדותו נדחתה בהשפעת 'קואליציה' בין הישראלים והאנגלים תומכיו של פרופ' יואל רקח. כתוצאה מכך פרש ד"ר וייז מחבר הנאמנים של האוניברסיטה."

[לא מצאתי בינתיים מידע על מקור מועמדותו של אליהו אילת לנשיא א"ע. הוא היה מנהל המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית בוויינגטון 1945-1948, שגריר ישראל בארה"ב ובאוי"מ 1948-1950 ושגריר בבריטניה 1950-1959, ולפיכך היה בעל מוניטין וקשרים בחוגים של אוהדי ישראל בשתי הארצות הללו ומעורה בחוגי הממשל הישראלי. היה בוגר א"ע ובמרס 1962 הגיש עבודת דוקטור, במדעי המזרח, לשיפוט. ברור מהתיקים שראשי הסינט חיפשו במרץ מועמד

חילופי לויז, וחשבו דלית ברירה להציע את רקח למרות אי-רצונו והקשיים שהיו צפויים בסינט לאור החלטתו בנושא הפרדת התפקידים. לדעת עו"ד אשר רשף מועמדותו של אילת הייתה פרי יוזמתו של פרופ' רוטנשטרייך (ראיון כנ"ל).